18 25 № 25

МАКЕДОНСКО СТУДЕНТСКО ДРУЖЕСТВО „ВАРДАРЪ“

48
38
45
46

Д-РЪ П. ДЖИДРОВЪ

# ПРОБЛЕМЪТЪ
# ЗА
# МАКЕДОНИЯ

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1930

№ 48

# ПРОБЛЕМЪТЪ
ЗА
# МАКЕДОНИЯ

ОТЪ

Д-РЪ П. ДЖИДРОВЪ

СТЕНОГРАФИРАНА РЕЧЬ ДЪРЖАНА НА 27 АПРИЛЪ 1930 ГОДИНА
ПО ПОКАНА НА
МАКЕДОНСКОТО СТУДЕНТСКО ДРУЖЕСТВО „ВАРДАРЪ“
ВЪ СОФИЯ

СОФИЯ—ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА—1930

# Проблемътъ за Македония

Почитаемо събрание!

Явявамъ се по покана на Македонското студентско дружество „Вардаръ“. То поиска да изложа предъ едно събрание своя възгледъ по македонския въпросъ. Азъ турихъ темата „Проблемътъ за Македония“ и нарочно избрахъ тази тема, за да подчертая, че не се касае до македонския въпросъ въ миналото, когато населението въ Македония пъшкаше подъ турското иго и трѣбваше да се предявява неговото сѫществуване предъ свѣта, предъ Европа; трѣбваше да се повдигне единъ въпросъ за сѫществуването на това население — македонскиятъ въпросъ — който се изчерпваше съ прогонването на турцитѣ отъ Балканитѣ, отъ Европа и освобождението на македонското население отъ турското иго.

Следъ като се разгроми Турция, следъ като тя напусна Балканитѣ и македонското население се постави подъ управата на християнски държави, следъ като то се раздѣли между три балкански държави, въпросътъ става по-сложенъ. Не се касае вече до предявяване сѫществуването на македонското население, а се касае до възможности и условия, при които това население раздърпано, раздѣлено, разпокѫсано, ще може като една компактна маса да има едно човѣшко сѫществуване въ своята родина.

Все пакъ проблемътъ за Македония, граждани, е въпросъ за сѫществуването на едно население, което отъ вѣкове непрестанно е обитавало опредѣлена земя — наречена Македония. Не е моя задача да ви описвамъ нито нейнитѣ хубости — природата я е надарила съ достатъчно хубости — нито нейното историческо развитие, нито нейното географическо положение — която има красотитѣ на Швейцария съ преимуществата на плодороднитѣ ѝ полета и съ хубавия ѝ климатъ — нито онзи стопански битъ, отъ който ние тоже сме излѣзли и за който сме утаили въ себе си скѫпи спомени. Ние виждаме една Македония, следъ толкова терзания, днесъ отново да изнемогва; днесъ тя изнемогва тъй, както изнемогваше вчера, не, сега изнемогва по-вече отколкото по-рано, когато ние не сме могли дори да си представимъ единъ режимъ, едно положение по-тежко отъ това, което е известно като турско иго.

Почитаемо събрание! Обичатъ да спорятъ много за Македония — наричатъ я ябълката на раздора на Балканитѣ; предявяватъ се претенции отъ една и отъ друга държави. Но историята и живата действителность даватъ отплата и докази за правотата на едни или други твърдения. Всичкото това става, обаче, за смѣтка на едно страдащо население, което не иска повече отъ това — да живѣе човѣшки на тази Божия земя. Привеждатъ се исторически аргументи — кой краль нѣкога завладѣлъ македонската областъ; създаватъ се особени теории за езика на македонцитѣ; цѣли томове съчинения — може би каквито за по-цивилизованитѣ народи не сѫществуватъ — сѫ издавани, за да доказватъ какъвъ е езика на македонцитѣ. И всичкото туй се прави, за да се аргументира една теза чисто политическа — Македония да принадлежи на една държава, която е пръснала достатъчно срѣдства да създаде една „наука“ въ своя полза. Струва ми се, нито историческитѣ мотиви — които, ако биха били вѣрни и биха могли да иматъ значение за XX вѣкъ, трѣбваше Италия да владѣе цѣлия свѣтъ — нито географическитѣ, нито най-сетне езиковнитѣ, когато тѣ се оспорватъ, иматъ решающе значение за националностьта на едно население. Преди всичко и най-важно е съзнанието на това население, какъ това население се чувствува, къмъ коя националность то желае по свое съзнание да принадлежи. И когато въ 1917 г. социалистическата партия изпрати делегация въ Стокхолмъ за конференцията на мира, въ която имахъ честьта да бѫда и азъ, ние минахме презъ Берлинъ и се явихме при социалъ-демократитѣ — депутати отъ германския Райхстагъ. Въ едно отъ нашитѣ заседания за обсѫждане на въпроситѣ около войната и нейното привършване, за целитѣ на войната и т. н., кѫдето присѫтствуваше и известниятъ на всинца ви Херманъ Венделъ, се повдигна въпросъ за България и за Македония. Подържаше се отъ Венделъ — това ви е известно — че Македония е населена отъ жители, които иматъ езикъ, който не може да се нарече български; че този езикъ има много голѣмо сходство съ сръбския, както и съ българския; че това е едно „югославянско племе“ за себе си, което еднакво най-сетне може доволно да живѣе заедно било съ сърбитѣ, било съ българитѣ. Азъ нѣмахъ сегашнитѣ резултати на югославянската държава, за да мога да аргументирамъ фалшивостьта на тази теза на Венделъ. Но азъ имахъ единъ аргументъ — това е аргументътъ на политиката и науката. Азъ казахъ: „Нима вие искате мене да направите сърбинъ? Нито вие, нито азъ сме дошли тукъ да се лъжемъ. Въ края на крайщата решающе е съзнанието въ масата — националното съзнание. Ако цѣлиятъ мой родъ отъ като помня — дѣдо, баба, прадѣдо, прабаба — сѫ се наричали българи и сѫ живѣли съ съзнанието, че сѫ българи, нѣма право никой, не сѫществува никакво основание това мое фамилно национално съзнание да ми се отнеме; ще ме оставите да бѫда българинъ. Вашитѣ доказателства, че азъ евентуално произхождамъ отъ нѣкакъвъ сърбинъ нѣматъ значение, защото далечниятъ нашъ произходъ никой не е въ състояние да познава и опредѣли — той не играе никаква роля“.

Но, почитаемо събрание, нито тия политически и научни аргументи, нито даже правилнитѣ исторически аргументи могатъ да иматъ нѣкакво особено значение въ политиката. Днесъ ние сме изправени предъ разрешени въпроси: Македония е иззета отъ турското господство, тя е дадена подъ управата на християнски държави. Македонското население иска да се чувствува като у дома си, да живѣе свободно, но спрямо него се предявяватъ претенции на държавата и то се принуждава да чувствува другояче, то се принуждава да изповѣдва една националность съвсемъ друга отъ тая, на която по собствено съзнание и съвѣсть то иска да принадлежи.

И ето голѣмитѣ мѫчнотии, при които ние идваме, когато се касае днесъ да повдигнемъ отново така наречения македонски въпросъ, който става вече единъ голѣмъ и тежъкъ проблемъ, проблемъ не само за вѫтрешно сѫществуване, но проблемъ за отношения на близки държави, проблемъ на дипломацията и европейската политика, нѣкои искатъ да кажатъ още — единъ проблемъ за свѣтовния миръ.

Азъ искамъ да хвърля една свѣтлина върху този именно сложенъ за днешното време проблемъ за Македония и да видимъ дали въобще има нѣкакви изгледи за неговото разрешение, дали е била толкова зла сѫдбата за това население, което е обитавало най-красивата часть отъ Балканския полуостровъ съ столѣтия и хилядилѣтия, дали е била толкова зла сѫдбата да го остави и за въ бѫдеще въ днешното тежко и непоносимо положение?

Когато се родиха идеитѣ за свободата на личностьта въ Западна Европа и тѣ обхванаха обществата, по-културнитѣ, по-развититѣ, тия идеи повлияха по всички крайща на Европа да се създадатъ движения за национално освобождение — тамъ, кѫдето имаше потисничество и робство. Освободи се отъ турското иго Гърция, освободи се отъ турското иго Ромѫния, освободи се отъ турското иго Сърбия; всичкитѣ тия държави си заеха своитѣ граници по отношение на Турция, горе-долу правдиви. Тѣ не можаха да се оформятъ само по другитѣ граници по съображения и интереси на чужди велики сили.

Погледнете на Сърбия, граждани! Нейната стара южна граница можемъ да наречемъ несправедлива, но тя е лесно поправима. Очерта се горе-долу сръбското. Но на северъ — тамъ, гдето ние знаемъ, че има сръбско племе — въ Босна, Херцеговина, тя не можа да бѫде задоволена и границата бѣше насилена. Европейскитѣ интереси, тия на Австро-Унгария не допуснаха да се създаде едно обединение на сръбското племе. Тѣзи „европейски интереси“ налагаха Австро-Унгария да владѣе чужди земи и да държи часть отъ сръбското племе, както и други националности, подъ свой режимъ.

Вземете Гърция. Когато тя се освободи отъ турския режимъ, на северъ ѝ се даватъ граници, които горе-долу съответствуватъ на нейната етнография. Гърция, която много спекулира съ своитѣ колонии, не можа да създаде държавна идея отъ колониитѣ. И на нея ѝ дадоха територия, която ограничиха правилно съ турската империя.

За Ромѫния и дума не може да става, че тя трѣбва да мине Дунава, макаръ и да е претендирала, че има известни ромѫнски поселища отсамъ него.

И остана отсамъ Дунава това, което ние наричаме България и Македония подъ турско владичество. Безспорно, не винаги свободата лесно се добива. Положението на населението е било тежко, така както е било тежко нѣкога на сърбитѣ, ромънитѣ и на гърцитѣ. Но ако това население не е било освободено на времето, ако е останало подъ турско иго, то се е налагало отъ други, чужди на нацията интереси, които за нещастие господствуватъ въ свѣтовната политика. Тежкото положение и освободенитѣ съседи налагатъ едно движение и въ поробеното население, което се е чувствувало политически подвластно подъ турското иго и което сѫщо така е чувствувало една друга тежесть, едно друго притискане — то е притискането на гръцката църква, религиозното потисничество. И по-лесно е било да се започне една борба не противъ политическото владичество, а противъ духовното владичество, противъ гръцката патриаршия, която е владѣла отъ Цариградъ и е имала господството надъ цѣлото това население. Създава се едно движение за освобождаване отъ гръцката патриаршия, което се усилва отъ Кримската война, известно подъ името църковенъ въпросъ. Една нация почва да се вълнува, повлияна отъ далечъ идващитѣ освободителни идеи на Запада, започва да се стреми къмъ свобода, и се мѫчи да отхвърли владичеството на Фенеръ, да отхвърли тежкото духовно робство. Въ 1844 г. тази българска нация за пръвъ пѫть има своя вестникъ. Каква е била грамотностьта — може да си представите. И при тия тежки и мѫчни културни условия, при известния режимъ на султана, отегчаванъ още по-вече отъ интригитѣ на Фенеръ, се започна едно движение, което постепенно се засилва и което въ 1872 г. завърши съ издаването на фермана за създаването на самостоятелна българска църква. Българската църква се освобождава отъ гръцката патриаршия и се туря подъ ржководството на български екзархъ, който завладѣва населението въ днешна България и Македония.

Само този фактъ ви соча, за да видите какъ се създава единъ устремъ за самоопредѣление въ цѣлото християнско население, което остана извънъ сърбитѣ, извънъ ромжнитѣ и извънъ гърцитѣ. Екзархията веднага доби едно голѣмо значение отъ Черно-море до Албания, завладѣ България, Тракия и Македония. Цѣлото това население непринудено, естествено и съ ентусиазъмъ мина подъ духовното господство на българския екзархъ.

Заедно съ това се засилиха и политическитѣ движения. Турция не можеше да търпи политическа свобода. Българскитѣ патриоти-революционери на онова време трѣбваше да живѣятъ и се скитатъ изъ Ромжния; Сърбия тоже имъ даваше приемъ; отъ тамъ тѣ развиха своята революционна деятелность за освобождението на българина предъ официалнитѣ власти. Значи въ Сърбия се е говорило за единъ поробенъ български народъ, който живѣе на югъ и на изтокъ отъ сърбитѣ и сърбитѣ не само сж търпѣли, но и сж подпомагали това освободително движение на българитѣ.

Възстанията, граждани, които предизвикаха кървавия терorъ на турската власть, тази сѣчь, която е известна на всички ви и която окървави турския режимъ въ 70-тѣ години на миналото столѣтие; тия възстания и звѣрствата, които ги последваха, обърнаха вниманието на свѣта, обърнаха вниманието на Европа върху тежкото положение на населението, което обитава Балканския полуостровъ следъ освобождението на сърбитѣ и гърцитѣ.

Една брошура на английския държавникъ Гладстонъ за звѣрствата въ България е направила ефектъ не само въ Англия. Макаръ властьта и да не бѣше въ ржцетѣ на Гладстонъ въ 1876 г., все пакъ Англия не можа да се противопостави на едно всеобщо европейско желание — на общественото мнение, бихъ казалъ азъ, въ Европа — да се направи нѣщо, да се създаде нѣкакъвъ сносенъ режимъ, за да се подобри положението на това население: да се вземе християнското население подъ закрилата на културна Европа. И се състоя известната Цариградска Конференция презъ м. декемврий 1876 г. Въ тази Цариградска Конференция се взе решение, като последица отъ звѣрствата на турската власть, да се образуватъ две автономни български провинции, които да се управляватъ отъ губернатори-християни и се посочи организацията на тия две провинции, като се опредѣли столицата на едната провинция да бжде Търново, а столицата на другата провинция да бжде София. Това решение на конференцията се представи на султана, обаче султанътъ го отхвърли, не го прие и се обяви руско-турската война, перипетиитѣ на която всички знаемъ . . .

Но когато Русия засили своя походъ следъ преминаването на Балканитѣ, когато тя не срѣща вече сериозна съпротива отъ турската армия и приближаваше стенитѣ на Цариградъ, тогава стана именно руската военна акция опасна за Англия, по мнението на тогавашното управление. Австрия, която виждаше успѣхитѣ на Русия застрашителни и за нея, се повдигна тоже. Англия започна мобилизация. Дизраели, който държеше министъръ-председателското мѣсто въ английския кабинетъ, заповѣда да се съберать новобранци отъ Азия; той направи мобилизацията и предприе Дарданелската демонстрация — влѣзе съ своята флота въ Дарданелитѣ въ знакъ на протестъ срещу Русия, което значеше противъ замислитѣ на Русия, а не противъ войната. Дотогава тя нищо не правѣше, тя не се обявяваше противъ тия цели на християнска любовь и помощь, които не бѣха опасни, не бѣха цели политически. Но когато се доближиха стенитѣ на Цариградъ, за да се парира всѣка лична цель на Русия, Англия направи протестна демонстрация. И благодарение на тази съпротива отъ страна на Англия, Русия бѣ принудена на 3 мартъ 1878 г. да сключи Санъ-Стефанския миръ, по силата на който Турция се отказа отъ цѣлата територия на Балканския полустровъ, която се обема въ този договоръ, като територия на новата българска държава. Русия официално, като освободителка на българския народъ, призна населението въ своето грамадно болшинство, което обитава взетата отъ Турция земя, което именно ще има господството и ще опредѣли националния характеръ на държавата — призна това население за българско. Цѣлата територия на България заедно съ по-голѣмата часть на Македония, безъ Солунъ и околностьта му, се иззе отъ Турция за образуването на една нова българска държава — Санъ-Стефанска България.

Почитаемо събрание! Ако Санъ-Стефанска България, създадена чрезъ мирния договоръ съ турцитѣ, които държеха и отстѫпиха територията на руситѣ, които я превземаха и приеха, ако тази държавна идея бѣше се реализирала, очевидно е днесъ за всѣки, който има здравъ погледъ, че много нещастия на човѣчеството можеха да се спестятъ. България, забравена въ историята, изведнажъ стана известна поради възстанията и поради нѣкои описания на пѫтешественици. Възбуди се интересъ и се разбра, че тамъ въ България, около Балкана, въ Македония по долината на Вардаръ живѣятъ хора, които се казватъ българи. По-рано България или българитѣ не бѣха известни на свѣта. И свѣтътъ, особено дипломатитѣ съвсемъ малко се интересуватъ отъ народноститѣ на Балканитѣ. Изведнажъ, като се ликвидира войната съ Турция, образува се една нова държава, наречена Санъ-Стефанска България.

Но, почитаемо събрание, Санъ-Стефанска България значи една тапа въ балканското устие, една запушалка, която не дава възможность вече за свободно движение и за проникване на австрийскитѣ интереси на изтокъ. Това значи една преграда отъ Шаръ-планина до Черно-море. Въ онова време, ако трѣбва да си спомнимъ, Бисмаркъ управляваше Германия. Той бѣше създалъ Северогерманския съюзъ, следъ като подчини Австрия, за да наложи обединението на германския народъ следъ успѣшната нѣмско-френска война презъ 1871 г. Посрѣдствомъ Австрия той искаше да осѫществи политиката за едно проникване на изтокъ, която се изразяваше при Вилхемъ II съ думитѣ: Drang nach Osten Тази политика на Австро-Унгария и Германия за проникване на изтокъ и особено страхътъ на Англия — че успѣхитѣ на Русия ще ѝ дадатъ не само придобивки въ Азия, каквито малки получи Русия, но сѫщевременно и на Балканския полуостровъ ще се основе една сравнително по-силна държава, българската държава освободена отъ Русия, населена съ славяни, която ще бѫде винаги покорна на Русия и ще бѫде подкрепа за интереситѣ на руската голѣма източна политика — даде своитѣ резултати.

Въпрѣки подписването на Санъ-Стефанския договоръ, въ който се инкорпорира идеята за обединението на българското племе, на българския народъ, противъ което нашитѣ съседи сърби и гърци не се раздвижиха дори на времето, Русия биде принудена да отиде на конгресъ въ Берлинъ. И този конгресъ, който се състоя презъ м. юний 1878 г. — ако нѣкой отъ васъ е челъ самия протоколъ, самиятъ договоръ, който се състави между великитѣ сили, ще знае това — не решава само въпроси за България, а разрешава интереси на великитѣ сили. Най-напредъ той се занимава доста сериозно съ турскитѣ провинции Босна и Херцеговина. Босна и Херцеговина се предаватъ подъ управлението на Австро-Унгария. Предоставя се правото на Австро-Унгария, ако желае, да управлява и коридора — Новопазарскиятъ санджакъ, отъ което право тя формално се отказа, за да парира Санъ-Стефанския договоръ. Опредѣлятъ се границитѣ въ точность на Ромѫния, на Сърбия, на Черна-гора и се образува отъ останалата територия едно свободно българско княжество, трибутарно на султана, което ще се простира до Балкана, а подъ Балкана една часть отъ Тракия, подъ името Източна Румелия се обявява за автономна область съ губернаторъ, назначаванъ отъ султана, потвърждаванъ отъ великитѣ сили, а останалата територия — Македония си остава тъй както е била подъ Турция съ мъгливо указание въ чл. 23 отъ Берлинския договоръ — да ѝ се даде такова едно устройство и такава една уредба, да се въведатъ такива реформи, които ще отговарятъ на мѣстнитѣ нужди и то да ги даде султанътъ, да ги даде турската власть! Обаче нѣма никакво съглашение, по силата на което това непремѣнно трѣбва да бѫде изпълнено.

И тъй се завърши дѣлото на Освободителната война. Раздѣли се Санъ-Стефанска България отъ великитѣ сили, които искаха да оставятъ разпокѫсанъ единъ народъ, който започна да проявява своето национално сѫществуване, който бѣше, разбира се, съ назаднала култура, но който имаше право да живѣе, който искаше да живѣе обединенъ и който даде кървави жертви за реализиране на това свое право, но който не биде удовлетворенъ отъ великитѣ сили.

Почитаемо събрание! Раздѣлиха Санъ-Стефанска България, за да оставатъ една земя, именно Македония, тая злочеста Македония, отново подъ турското иго, съ предварителното убеждение, че тамъ не ще настане покой. Неоснователни страхове и егоистични интереси разкѫсаха една нация. Европа подхвърли една ябълка на раздора между балканскитѣ държави, каквато стана по-късно Македония и отъ тогава до днесъ ние не сме въ миръ, ние не сме въ спокойствие.

По онова време, обаче — трѣбва това да констатирамъ — когато се създаваше голѣма България и порано, когато се водѣше духовната борба и се успѣваше въ църковния въпросъ, въ Сърбия официално не се е претендирало, това подчертавамъ, не се е претендирало за нѣкакви съплеменици въ Македония, които трѣбва да бѫдатъ защитени, било отъ гръцката патриаршия, било отъ турското иго. Щомъ ние, обаче, станахме свободна държава макаръ съ пречупенъ, нереализиранъ националенъ идеалъ, погледитѣ на живѣещитѣ въ Македония се отправиха къмъ София. Създаде се една перспектива, че може българскиятъ народъ да живѣе обединенъ. Започна да се говори за освободено и неосвободено отечество и Санъ-Стефанска България стана общъ идеалъ на цѣлото българско население: отъ сегашна България и Македония. Следъ туй, очевидно е, ще има естествено единение между освободенитѣ и още поробени българи. Това единение ние го виждаме въ симпатията, въ естествената, непринудена взаимна симпатия, която се изказваше оттукъ и оттамъ и се изказва въ течение на дълги години до днесъ. И забележете, когато Македония остана подъ турското иго и впоследствие, когато тукъ-тамъ се създаде движение противъ това турско иго, ние не виждаме опитъ нито отъ гръцка страна, нито отъ сръбска страна да се подпомогне на това заробено и измѫчено население. Не се манифестираше отъ нашитѣ съседи никакво едноплеменно чувство.

И когато, почитаемо събрание, трѣбваше по съображения локални, мѣстни на българската политика да се извърши съединението между Източна-Румелия и България и когато този политически актъ се извърши, намѣсто срещу България да се предявятъ претенциитѣ и протеститѣ на Турция, ние виждаме сръбскиятъ краль Миланъ, завладѣнъ напълно отъ австрийската политика, събира войска, обявява война на България и нахлува въ българска територия. Това е единъ моментъ, началенъ моментъ, мислятъ нѣкои, когато се проявява държавно стремление на Сърбия срещу България. Но тогава не се касаеше до Македония! Това е единъ актъ, както е ясно вече и установено, продиктуванъ отъ Австрия. Австрия, която заграби по силата на Берлинския договоръ, голѣмитѣ територии, заселени съ множество сърби, Босна и Херцеговина, тая Австрия, която имаше предъ себе си Сърбия отъ всѣкѫде заградена, за да не можеше да намѣри достѫпъ къмъ външния свѣтъ, тя я зароби икономически и чрезъ заемитѣ, които ѝ даваше, тя я скова финансово. Чрезъ своята митническа политика, която вършеше и чрезъ която играеше съ Сърбия, последната се видѣ принудена да отиде въ водитѣ на Австрия. И като разбра, че срещу една голѣма австрийска империя не може да се води борба, тя очевидно трѣбваше да отстѫпи, влѣзе въ водитѣ на Австрия, която именно по-късно, за да я отвлѣче отъ Босна и Херцеговина, обърна вниманието на Сърбия къмъ Македония.

Когато следъ победата при Сливница и втората победа при Пиротъ българската войска необучена, ненахранена, необлѣчена отиде напредъ, вие всички знаете, това е исторически фактъ, тя биде спрѣна отъ Австрия. Австрия не позволи на българския народъ, току що се излюпилъ отъ своето робско яйце, да настѫпи по-нататъкъ въ територията на Сърбия. И България се принуди да отиде въ Букурещъ въ 1885 г., да приеме единъ миръ безъ претенции, който запазваше статуквото преди войната, единъ миръ безъ всѣкакви контрибуции, безъ всѣкакви репарации — казано на модеренъ езикъ. Така България свърши войната и се прибра въ своитѣ предѣли. Отъ тогава, подъ влиянието на австрийската дипломация, подъ влиянието на австрийската политика въ официална Сърбия се явява едно желание да обръща погледитѣ си къмъ югъ и австрийскитѣ дипломати ѝ казваха: ето долу къмъ южнитѣ граници има една земя, която е населена въ болшинството си отъ християни, които говорятъ славянски езикъ, които могатъ да бѫдатъ евентуално плячка и на сърбитѣ. . .

Но, граждани, за да може да се придобие свободата на Македония, поведоха се борби, бихъ казалъ, борби рѣдки за свободата на една нация. Отъ 1893 г. до 1903 г. — това бѣха епическитѣ борби въ Македония. Създаде се едно македонско движение, развитието на което всички ние сме следили и сме наблюдавали. Създаде се едно македонско движение, което издигна на голѣма висота революционната македонска организация. Македония се осѣя съ агитатори, които кръстосваха тая заробена земя отъ турцитѣ, разви се четничеството — комитаджилъкътъ, както обичатъ да го наричатъ въ странство, отдѣлнитѣ, частичнитѣ борби се слѣха въ голѣмото възстание и въ всички тия акции се дадоха колосални жертви предъ олтаря на свободата на тази земя.

Въ тая десетилѣтна политическа борба за свобода на единъ поробенъ народъ вие ще видите идеалисти българи, родени тукъ, които отиваха да умиратъ съ въодушевление. Вие ще видите симпатията на цѣла България, на цѣлия български народъ, когато нѣкой герой е дохождалъ отъ Македония въ България, посрѣщанъ съ голѣми почести. Вие всички това си спомняте. Въ цѣлата тая борба, обаче, нѣма да видите нито единъ герой сръбски или грѫцки; нѣма да посочите нито една жертва сръбска или грѫцка; и въ самата Сърбия и въ самата Гърция нѣма никакво движение, насочено къмъ свободата на Македония, не ще отбележите никакви овации на героитѣ за свободата на поробена Македония. (Рѫкоплѣскания) Какво показва, почитаемо събрание, всичко това? Това показва, че въ съзнанието на народнитѣ маси въ Гърция и въ Сърбия не сѫществува едноплеменность съ македонското население. Може сръбскиятъ народъ, така импулсивенъ, както го знаемъ, да се радва на героизма на известни хора добри българи, може да имъ съчувствува, но той нѣма чувството, нѣма съзнанието, което е характерно за българския народъ. Българскиятъ народъ е живѣлъ съ съзнанието, че оттатъкъ Рила земята, наречена Македония, е населена съ българи и че тия българи сѫ плъть отъ неговата плъть и кръвь отъ неговата кръвь. (Продължителни рѫкоплѣскания).

Това е тоже симптоматично, когато ще трѣбва да се обсѫжда въпросътъ за правата на една държава да владѣе часть отъ територията на Македония.

Но ние отиваме къмъ по-силни доказателства. Имаше една идея, която живѣеше въ българския народъ, въ българската интелигенция — азъ признавамъ и въ българската държава — това бѣше идеята за свободата на Македония и обединението на българския народъ. Турете тази идея подъ каквато щете призна, почитаемо събрание; подъ призмата на единъ голѣмъ капиталистъ тя може да се отрази като една империалистическа политика; подъ призмата на единъ почтенъ идеалистъ, тя ще се отрази като едно искрено желание на една нация да живѣе обединено. Подъ каквато щете призма и да турите тази идея, вие ще констатирате — въ различие отъ Сърбия и Гърция — поразителния фактъ, че цѣлиятъ български народъ — неговитѣ интелигентни синове и маситѣ бѣха увлѣчени въ идеята за освобождението на Македония. Съ тази идея не спекулираше ли и официалната власть? Та ние малко пѫти ли сме издигали гласъ въ нашитѣ речи противъ тая спекулация, и вие не сте забравили какъ Фердинандъ спекулираше съ македонското освободително движение предъ свѣта? Отъ тази истина не трѣбва да се безспокоимъ! Но азъ ви питамъ, сѫщото нѣщо може ли да го констатирате въ Гърция, сѫщото нѣщо може ли да го констатирате въ Сърбия, за да можемъ наистина да видимъ, че и тамъ хората еднакво носятъ една национална идея за обединение или за освобождението на Македония, че дори и държавнитѣ представители, политицитѣ, и тѣ да спекулиратъ съ македонското движение? Такова нѣщо тамъ нѣмаше. Цѣли десетилѣтия имаме движение бурно въ самата Македония, имаме движение въ самата България. Това общо движение за освобождението на Македония, ако щете за завладяването на Македония, за обединение съ Македония — както щете го кажете — отъ различни гледища като го гледате, то е характерно само за България и за македонското население. То обаче не характеризира нито населението въ Гърция и Сърбия, нито обществения, нито политическия, нито държавния животъ въ Гърция и Сърбия. И туй искамъ азъ да подчертая: не виждаме ние герои и жертви отъ тия страни; не виждаме ние тамъ нѣщо, което да дава признакъ, че въ свободната държава, кѫдето има 3½ милиона или 4 милиона сърби — хора, които сѫ толкозъ взискателни, импулсивни, темпераментни, че тия хора се разтревожиха нѣкога за сѫдбата на единъ народъ, който страда и пъшка подъ турското иго. Сѫщата пустота и въ Гърция. Но ние виждаме друго нѣщо. Когато именно тази борба за освобождение, това освободително македонско движение е въ разгара си, тогава Сърбия — и то не може да бжде случайно, то ще бжде най-официално — не сръбскиятъ народъ, който нѣма хаберъ и не знае нищо, но Сърбия, официална Сърбия откупува архиерейски постове въ Македония, коронясва за владика Фирмилианъ, като плаща богатъ откупъ за това на Фенеръ и сжщевременно се отнася снисходително и къмъ турската власть, която допуска сръбската пропаганда като оржжие противъ освободителното македонско движение.

Почитаемо събрание! Султанътъ не е приятель на българитѣ. Въ лицето на всички борци за свободата на Македония султанътъ е врагъ на населението въ Македония. Срещу султанското управление, срещу султанския режимъ е отправено цѣлото македонско движение и този султанъ, султанската власть, много естествено е, ще иска да упражни принципа divide et impera - раздѣляй и владей — и ще пусне тази зараза — сръбската зараза, пропагандата ѝ и въпрѣки протеститѣ на цѣлокупния български народъ ще разреши да се коронясa Фирмилианъ за владика. Следъ като сърбитѣ не взеха участие въ борбата срещу гръцката патриаршия, позволява имъ се въ време на епичнитѣ борби въ Македония за свобода да отворятъ училища и църкви, контра българскитѣ. И понеже цѣлото население нѣмаше нищо общо съ тази акция на сръбската официална власть, то отблъсна съ протести и жива борба тѣзи попълзновения на сърбитѣ, които харчеха на лѣво и на дѣсно много пари, правѣха всевъзможни скжпи агитации, и въпрѣки всичко неуспѣха и ограничиха своята пропаганда само край граничнитѣ мѣста. Въ вжтрешностьта на Македония тѣ не можаха да влѣзатъ. Цѣлата имъ деятелность се изроди: тя не бѣше за помощь и освобождение а развратителна пропаганда върху самото македонско население, насочена срещу действията на българскитѣ комитети, на българскитѣ учители и свещеници, на цѣлото население въ Македония край сръбската граница.

Почитаемо събрание! Много ли е мѫчно отъ единъ народъ, много ли е мѫчно отъ едно население, каквото е македонското отъ 2-2½ милиона — състояще се безспорно за насъ отъ грамадното мнозинство българи, но сѫщо така и отъ други народности: гърци, арнаути, власи, куцовласи, турци и сърбомани край сръбската граница, мѫчно ли е, казвамъ, отъ такова едно население, което живѣе несигурно подъ единъ жестокъ режимъ и при една низка култура, да добие успѣхъ за една скѫпо плащана сръбска пропаганда, да се яватъ сърбомани? И сръбската агитация действува не на духа, тя не иска отсреща героизъмъ, тя не иска да се вдигне бунтъ, въз-стание, тя не иска да се вземе орѫжие въ рѫка, тя не зове къмъ борба за свобода — не, тя дава пари за да се присламчишъ подъ знамето на сърбитѣ, тя дава ситуации икономически, тя подпомага материално и винаги въ полза на турския режимъ и естествено много бедни и нещастни ще се подлъжатъ.

Вземете този прѣсенъ примѣръ, който четете въ дневната преса. Въ единъ моментъ, когато ще сѫдятъ водителя на хърватската народна партия, въ този моментъ хилядна маса отъ самото Хърватско идва като делегация да изкаже вѣрноподанническитѣ си чувства къмъ сръбския краль и да порицае политиката или поведението на водителитѣ на хърватската народна партия!

Почитаемо събрание! Не трѣбва да се мисли, че хърватската народна партия, на която Радичъ бѣше шефъ, е нѣкаква си селска партия, че това е само селския народъ, който се явява чрезъ тия представители. Въ своето начало може така да се е замисляло, но съ течение на времето, когато борбитѣ започнаха да ставатъ засилени и да получаватъ едно ясно очертано направление — да целятъ запазването автономията, самоуправлението на Хърватско — цѣлиятъ народъ тръгна подъ това знаме. Нѣмаше нужда около една народна задача да се създаватъ нови партии. Радичъ, който е ималъ по-ограничена политическа задача, стана просто единъ мостъ, презъ който да минатъ голѣмитѣ национални задачи, и когато Радичъ умрѣ, чрезъ покушение на сръбския шовинизъмъ, той бѣше вече водительтъ на народа. И неговиятъ замѣстникъ д-ръ Мачекъ е тоже водитель на хърватския народъ. Въ Хърватско не могатъ да станатъ избори както у насъ; тамъ изборитѣ могатъ да се насилятъ отъ правителството, въ полза на Александра, въ полза на сръбската власть. И въпрѣки това, когато въ изборитѣ могатъ да се групиратъ 80—90% отъ гласоветѣ на населението въ полза на хърватската партия, това показва какво е общото народно съзнание и настроение и доказва съ какви срѣдства може да се вербува нещастната „хърватска“ делегация.

Хърватскиятъ народъ е съ една вѣковна култура, различна отъ сръбската, която е упражнявана и развивана въ борбата съ австрийската империя. Единъ народъ, който се е борилъ срещу друго национално течение, господствуваще въ империята, народъ, който има безспорно голѣма култура, която не може да се сравни съ тая на сърбитѣ и на никой балкански народъ, такъвъ народъ знае какво иска, когато не може и не желае да се подчини подъ хегемонията на сърбитѣ. И въпрѣки всичко това — въпрѣки възпитанието, културата, политическото съзнание на този народъ, който умѣе да се бори, който умѣе да дава достойно представителство — и въ него има мърша, и отъ него може да се събере „хиляденъ“ свѣтъ, които докараха въ Бѣлградъ, въ предвечерието на знаменития день, когато ще сѫдятъ д-ръ Мачекъ за предателство и държавна измѣна, за да укажатъ давление и да заблудятъ външния свѣтъ. И въ Македония, следователно, може да се намѣрятъ такива личности и споредъ менъ още повече и по-лесно. Азъ мисля, че много малко е напреднала сръбската пропаганда въ Македония. Материалнитѣ и културни условия тамъ сѫ такива, че тя трѣбваше да имъ даде по-голѣма жътва, по-голѣма беридба. Много малко е постигнато въ сравнение съ срѣдствата, които сѫ дадени и разпилѣни. И въпрѣки това, Сърбия не можа да влѣзе въ контактъ съ македонското население отъ вѫтрешностьта. При това фактическо положение насъ ни посрѣща Балканската война.

Почитаемо събрание! Балканската война се предшедствува съ единъ договоръ — надъ който не искамъ днесъ да упражнявамъ никаква критика, защото не е мѣстото и не е задачата ми такава — единъ договоръ, въ който сръбската официална власть признава, че земитѣ въ Македония трѣбва да принадлежатъ на българитѣ. Една зона, така наречена спорна, е изключена, но не поради признанието, че тя не е населена съ българи, а за компенсация. За тая спорна зона, наречена „Скопската зона“ ще се произнесе рускиятъ царь, като арбитъръ; той ще реши на Сърбия или на България да се даде, но не защото е сръбска, тя трѣбва да се даде на Сърбия, или не защото не е българска, че не трѣбва да се даде на България, а защото България въ тази война, по своето географическо положение, при единъ евентуаленъ успѣхъ, взема такава огромна область на изтокъ, срещу което трѣбва да даде на съюзника си нѣкаква компенсация.

Представете си, граждани, единъ договоръ за военнъ съюзъ, въ който Сърбия се задължава да участвува въ една война съ неизвестенъ край срещу една вѣковна империя, Турция. Какво ще вземе по силата на този договоръ Сърбия? Незначителни части, които остават като едни откѫслеци, които не влизатъ въ Македония: Косово поле и Новопазарския санджакъ. Всичко останало взема България. Този договоръ е очевидно неестественъ. При сключването на договора преди всичко е трѣбвало да се мисли за единъ ясенъ текстъ, трѣбвало е да се мисли, че ще настѫпятъ известни промѣни и да се избѣгнатъ изненади. Ако двѣтѣ страни отиватъ да действуватъ съ орѫжие и да турятъ своето сѫществуване, своя животъ като държави на карта, въ края на краищата, когато се свърши войната, трѣбва да се знае съ какво ще се компенсиратъ тѣзи две страни за всичкитѣ тѣзи жертви. Съ какво се компенсира Сърбия? — Съ Новопазарския санджакъ, съ обединението си съ Черна-гора, която бѣше самостоятелна държава и винаги можеше да бѫде обединена съ Сърбия! Това не е никаква териториална компенсация. Ние задължения спрямо Сърбия не поемаме. Наистина въ договора има едно указание, че ако нѣкоя велика сила отъ западъ би посегнала срещу Сърбия, България поема ангажиментъ да даде армия, да даде помощь — това е именно Австрия, но това не е нѣкакъвъ сигуренъ ангажиментъ, защото евентуалната намѣса на Австрия ще разшири войната и ще привлѣче и други сили.

Въ единъ моментъ, когато Сърбия подписа договоръ съ България, официално отъ двѣтѣ страни се прави признание, че Македония е българска, че тя трѣбва да принадлежи държавно на българитѣ. Дори не се създава една автономна областъ. Остава се само една малка спорна зона, принадлежностьта на която ще се реши отъ руския царь.

Разбира се този договоръ, юридически погледнато крие въ себе си зародиша за разстройството на отношенията между съюзницитѣ.

Но независимо отъ това събитията дойдоха и се развиха така, че дадоха възможность на сърбитѣ да използуватъ тази слаба страна на договора.

Почитаемо събрание! Вие всички сте участници въ Балканската война и си спомняте какво представляваше тя. Та това мобилизация ли бѣше? Война отъ обикновенъ родъ ли бѣше? Има ли нужда да го криемъ, че когато се рабраха целитѣ на войната, народътъ ентусиазирано тръгна и отиде да се принесе въ жертва предъ олтаря на свободата за тия, за които отъ десетки години сѫществуваше македонското движение, отиде за да изкупи съ кръвьта си едно обединение, да осѫществи единъ идеалъ, единъ националенъ идеалъ — обединението на българското племе. Такава радость и такъвъ възторгъ въ никоя мобилизация не можете да констатирате. Това не бѣше мобилизация за обикновена война. Това бѣше едно народно подготвяне за единъ походъ, който изненада цѣлия свѣтъ. И не би се добилъ този резултатъ, ако наистина въ гърдитѣ и въ сърдцата на тѣзи българи, които отидоха срещу турцитѣ, нѣмаше единъ потикъ, единъ вѫтрешенъ импулсъ, който ги караше да вървятъ напредъ и все напредъ. — Това бѣше наистина една народна война.

Другъ е въпросътъ дали трѣбваше да бѫде обявена тази война, другъ е въпросътъ дали войната е едно сигурно срѣдство за разрешаването на национални въпроси, другъ е въпросътъ дали като се обяви, така трѣбваше да бѫде подготвена и водена! Върху всичкото това на времето ние, като граждани на тази страна, сме упражнявали нашата критика. Ние констатираме обаче единъ исторически фактъ, едно преминало събитие; ние го наблюдавахме, участвувахме въ него и можеме да имаме едно правилно впечатление, макаръ и да сме имали основания да бѫдемъ противъ войната. Но азъ като социалистъ трѣбва да констатирамъ, че цѣлиятъ народъ, може би съ малки изключения, бѣше увлѣченъ въ тази война и отиде да се самопожертвува за освобождението на Македония и съ кръвьта си да осѫществи националното обединение. И тоя духъ донесе победата: въ нѣколко дена българската армия се отзова предъ Чаталджа, предъ стенитѣ на Цариградъ. (Рѫкоплѣскания)

Почитаемо събрание! Когато ние свършихме всичко съ Турция, пагубна бѣше тая политика, която можеше да извади българската армия отъ позициитѣ ѝ и да я постави на старитѣ граници срещу съюзницитѣ. Помислете само: ние можехме ли да бранимъ себе си, да защищаваме една територия, обкрѫжена само отъ неприятели, отъ Турция на първо мѣсто, отъ ромѫнитѣ, които ще ни станатъ неприятели, отъ сърбитѣ и отъ гърцитѣ, които само чакаха поводъ да ни станатъ военни неприятели? Трѣбваше да имаме единъ бистъръ умъ, за да се разбере, че българската армия не можеше да се вдига отъ позициитѣ срещу турцитѣ и да се противопостави на сърби и гърци по единъ дългъ фронтъ, независимо отъ това дали въ 16 юний е вината за катастрофата, независимо отъ това дали има отговорность въ българскитѣ политици и управници — отговорность, която днесъ не обсѫждаме. Ние се интересуваме днесъ и разглеждаме тѣзи политически събития само отъ гледището на интереситѣ на Македония, която бѣше цель на войната и която иска да живѣе и трѣбва да живѣе свободно.

И стана това, което ни е известно. България се принуди да отиде въ Букурещъ, тамъ, кѫдето въ 1885 г. се подписа победоносниятъ миръ срещу Сърбия, да подпише своето поражение въ 1913 г. И като ирония, на България дадоха единъ пай, единъ кѫсъ отъ Македония. Раздѣлиха македонската земя и накараха България да си сложи подписа, чрезъ който да признае часть и то грамадна отъ територията на Македония на Сърбия, да признае часть отъ територията на Македония на Гърция и тя сама да приеме часть отъ територията на Македония за себе си!

Но азъ се питамъ, почитаемо събрание, какво право има България да прави признание надъ една територия, която е била чужда която е населявана преимуществено отъ българи, но която не е била подъ нейно владичество, какво право има тя да разполага съ тая земя като съ нѣкаква плячка? Тя не е имала никакво право. Но да не говоримъ за това, което не е вече много интересно.

Благодарение на този несправедливъ миръ — несправедливъ отъ гледището не на България, но отъ гледището на македонското население, което биде разпокъсано, безъ да го питатъ — благодарение, казвамъ, на това, което стана, България биде увлѣчена въ свѣтовната война и биде много лесно увлѣчена въ тая война. Недейте мисли, че само поведението на една партия доведе до това положение. Известна партия дохожда на власть, когато именно трѣбва да се извърши една политика, която тя може да я следва. Винаги това е така. И именно тази партия, която е способна да извърши опредѣлена акция — да отиде съ германцитѣ противъ Русия — тя ще трѣбва да се настани начело на управлението въ онзи моментъ. И по този начинъ България се увлѣче въ единъ, азъ като социалистъ трѣбва да го нарека неестественъ съюзъ, насоченъ противъ Русия: съюзъ съ Австрия, която комплотираше срещу България, като насъскваше Сърбия срещу България, за да ѝ отвлѣче вниманието отъ Босна и Херцеговина, съюзъ съ една Германия на кайзера, която не даваше видъ, че се интересува отъ малко-малко за българското племе, която е една отъ виновницитѣ за разрушението на Санъ-Стефанска България.

Почитаемо събрание! Тази война свърши съ победата на нашия съюзенъ противникъ. Следъ нѣколкогодишно напрежение на всички сили България се изтощи, омаломощи, най-сетне България биде обезоръжена и обременена финансово. България се окастри скандално и се изолира отъ цѣлия свѣтъ. Отъ подареното ѝ късче отъ Македония отрѣзаха парчета, отрѣзаха часть и отъ нейната собствена територия и ги дадоха на западъ на сърбитѣ подъ предлогъ на корегиране границитѣ и т. н. Да правятъ каквото щатъ най-сетне на България. Дали България може и трѣбва да понесе отговорность, дали тя е виновна за войната е единъ въпросъ, който може да се дискутира. Настроението, обаче, бѣше лошо. Ако по онова време отидѣхте въ Европа, вие трѣбва да знаете, че навсѣкъде щѣхте да чуете единъ повикъ: виновниятъ трѣбва да се издири, виновниятъ за войната трѣбва да бъде наказанъ! Паднаха тронове, промѣниха се държавни фирми, създадоха се едни притѣснителни условия за съществуването на велики нации, каквато е германската; очевидно, не можеше да бъде съдбата на България по-добра. България стана жертва. Тя стана малка, слаба и безпомощна, за да не може въ бъдеще да даде що годе ефикасна помощь на своя съплеменникъ-македонецъ. И тя се отказа поради своето безсилие отъ всѣка идея да подпомогне освобождението на Македония. Националниятъ идеалъ на българския народъ се погреба. И тая изтощена, обременена и омаломощена България биде заобиколена съ голѣми съседи: една Ромъния се разшири и се издигна до 16 милиона население; една Сърбия се издигна до 13 милиона и повече население; една хитра Гърция — азъ си позволявамъ да кажа това — една хитра Гърция се удвои — и всичкитѣ тѣзи балкански държави опасаха малката, осакатената, омаломощена, обезоржжена България като съ желѣзенъ обржчъ. За какъвъ националенъ идеалъ, за какво обединение на българския народъ, пръснатъ въ територията на тройно по-голѣми държави отъ него, въ Гърция, въ Сърбия, въ Ромжния, може да се мисли? Създадоха се условия, при които България да не може да даде никаква помощь въ полза на македонското население. Тя биде парализирана като държава.

Ние трѣбва да се справимъ съ този въпросъ, да се справимъ съ това фактическо положение.

Македонскиятъ въпросъ днесъ минава въ друга фаза: той става проблема именно затова, защото не може да бжде подпомогнатъ отъ България, отъ нейната физическа сила, както се смѣташе преди Балканската война. Македонскиятъ проблемъ става още и труденъ заради това, защото за да се създаде днесъ една Македония, една освободена отъ чужда власть Македония, трѣбва да се кжса територия отъ чужди държави, каквито сж: Сърбия 4 пжти увеличена, Гърция — три пжти увеличена. Ние можемъ свободно да дадемъ да ни отрѣжатъ македонската часть отъ днешна България за образуването на свободна Македония. Единствено, обаче, България прави този курбанъ, никой другъ не го прави и не желае да го направи. И въ края на крайщата това положение на Македония не е създадено чрезъ една случайна война, за да може да се промѣни чрезъ нова война, това положение е създадено по силата на международни договори, които сж диктувани и сж подписани отъ великитѣ сили дори безъ да питатъ какво ще кажатъ нашитѣ съседи и какво ще каже жертвата.

Ето ви трудностьта, голѣмитѣ мжчнотии, при които днесъ е поставенъ македонскиятъ въпросъ. И затова той стана единъ голѣмъ проблемъ, труденъ проблемъ. Той, обаче, сжществува, защото както вчера, така и днесъ си остава единъ въпросъ за сѫществуването на едно население, което трѣбва да живѣе, което има право да живѣе свободно и да се самоуправлява.

Почитаемо събрание! По необходимость новиятъ режимъ, въ който биде поставена Македония, бихъ казалъ азъ, може да се характеризира накратко така. България не държи много на своята часть отъ Македония. Обаче Сърбия, Гърция — тѣ държатъ извънредно много на тази заграбена територия и важното и страшното е, че тѣ сѫ убедени, какво въ скоро време ще претопятъ, ще асимилиратъ и ще унищожатъ българското племе въ Македония, ще отнематъ всѣка възможность за каквито и да е национални идеали и отъ населението ще създадатъ едни граждани, които ще свикнатъ и ще се примиратъ да живѣятъ при новосъздаденитѣ условия. Това става по два начина. Сръбскиятъ методъ е: пълна денационализация. Отъ първия моментъ на освобождението на поробения македонецъ му отнеха правото да се назовава тъй, както се е назовавалъ хиляди години. Той не може да се нарича Кирилъ, както е кръстенъ по Божитѣ закони на името на Св. Кирилъ, не може да се нарича Методи — трѣбва да приеме сръбско име. Той ще трѣбва да получи сръбско окончание и въ презимето, което дава видъ, че е отъ сръбско потекло: а именно всѣки българинъ въ сръбска Македония трѣбва да завърши презимето си съ частичката „ичъ“. Значи всички наши фамилии, родствени и ваши се измѣнятъ по сръбски образецъ, всичко трѣбва да се сърбизира съ единъ указъ, съ една заповѣдь подъ страхъ на глоба, преследване и наказание! Външно не се иска много отъ населението и всѣки може да каже: „Заслужава ли за едно „ичъ“ да се боришъ? Викай се „ичъ“, а пъкъ знай, че си „овъ“. Обаче така не бива да се приказва, защото тукъ има едно непозволено насилие. Въ първата генерация, въ втората още може да се помни бащиното, родното „овъ“, докато най-после изчезне това съзнание и ще дойде пълното забравяне на миналото, и ти ще знаешъ, че си се наричалъ вѣчно „ичъ“. Това очакватъ сърбитѣ и тъй мислятъ да денационализиратъ българското население въ Македония.

Ако бѣше само това, наистина то би изглеждало комично, граждани. Но това е само единъ външенъ признакъ на една антикултурна и отвратителна политика. Сърбитѣ посегнаха и на неговитѣ училища и на неговитѣ черкви. Азъ нѣмамъ точна статистика за българскитѣ училища и черкви и не желая съ статистика да боравя — защото всичко е оспорено относително статистиката за Македония. Азъ зная само, че при турския режимъ, когато азъ учехъ, нѣмаше нито една сръбска черква, нито едно сръбско училище. Срѣщамъ въ една петиция, въ едно изложение, което прогоненитѣ католишки организации изпращатъ до Обществото на Народитѣ — понеже е отъ другъ адресъ, заради мене то заслужава пълна вѣра, че ние, българитѣ въ 1909 г. сме имали въ Македония: 9 владици, 1355 свещеници, 1428 черкви и параклиси, 1399 училища, 2306 учители и 80819 ученици. Това е непремѣнно приблизително вѣрно.

Както виждате, отъ 1844 г., когато излѣзе първиятъ български вестникъ и когато бѣхме подъ гръцкото духовно робство, до 1909 г. ние, българитѣ въ просвѣтно отношение, чрезъ българската екзархия, сме направили такива колосални успѣхи, които, мисля, могатъ да конкуриратъ само съ тия, направени въ свободна България. Това е невѣроятенъ успѣхъ при тия тежки условия, въ които е живѣлъ българския народъ въ Македония, което доказва колко свободно и непринудено се е очистилъ пѫтьтъ на културното развитие. Всичкото това, г-да, по силата на единъ указъ, на една заповѣдь, съ единъ юридически актъ днесъ се отнема отъ българитѣ. Всичко се превръща въ сръбско и училища и черкви. Стремежътъ, борбата на тази интелигенция: свещеници, учители да запазятъ по силата на естеството на нѣщата туй, което сѫ държали въ рѫцетѣ си десетки и може би много десетки години, се посрѣща и омаломощава чрезъ тероръ; по-будния, интелигентния се разгонва, избива, дава се подъ сѫдъ, унищожава се. За всички тия насилия и злодеяния никой смѣтка не дири, защото се заповѣдватъ отъ горе. Статистика за убийствата, за преследванията, за ареститѣ и затворитѣ въ Македония нѣма и не може да има. Защото това е една системно прокарвана отгоре, отъ сръбската държава политика. Да отнемете тѣзи културни извори, тѣзи културни източници на едно население, което отъ 1872 г. насамъ ги има като резултатъ на една национална борба и съ които е свикнало да живѣе — вие, които не можахте да го получите съ пропаганда и пари, защото това население ви пренебрегваше; вие, които нито единъ учитель отъ Сърбия не можехте да пратите тамъ, въ вѫтрешностьта на Македония, защото населението не желаеше да ги приеме, когато много учители отъ България отидоха и бѣха посрѣщани гостоприемно и радушно, изведнажъ да му отнемете тия ценности и да посегнете на неговата свобода, като го принудите да слуша той, българинътъ, свещеници-сърби да му пѣятъ на сръбски неразбранъ за него езикъ, да го подчините да изпраща децата си въ сръбски училища, като му отказвате родното школо, ами че това въ съзнанието на простия селянинъ и на съзнателния гражданинъ е едно светотатство. Да му отнемете свещеника! Той е забравилъ гърка-свещеникъ, фанариотския свещеникъ. Той живѣе точно 60 години подъ едно свое особено черковно управление на своята родна българска църква; той знае всичкитѣ недостатъци на тия народни обществено-религиозни институти. Той си познава учителя, той си познава училището и желае самъ да го оправя. Той, българинътъ въ Македония има желанието да продължи неговия синъ и неговиятъ внукъ и правнукъ неговото национално сѫществуване, да получатъ тѣ сѫщото образование, каквото той е получилъ и да посегнете на тѣзи културни и религиозни придобивки, то значи да посегнете на неговата съвѣсть, на неговитѣ чувства — това значи да посегнете на неотемлимитѣ човѣшки права на една личность. И не може по никой начинъ това положение да не раздвижи, да не разбунтува. Последицитѣ отъ това сѫ на лице.

Нека минемъ въ друга область: въ икономическия животъ на този свѣтъ. Македония е посѣяна съ множество градове, както никоя друга часть отъ Балканския полуостровъ; тѣ сѫ не само културни, но и стопански центрове, кѫдето се концентрира стопанския животъ и стопанската мощь на населението. Бидейки населението потиснато, цѣлиятъ стопански животъ е застрашенъ. Едно минало, единъ добитъ чрезъ усилията на столѣтия прогресъ, изведнажъ искатъ да го прекратятъ. Поставятъ стопанския животъ подъ изключителенъ режимъ и искатъ да отнематъ на българина правото на търговия, правото на занятие, — искатъ да отнематъ правото на стопанско живѣене на този, който не желае да се нарича „ичъ“, този, който протестира противъ безчовѣчния произволъ, — цѣла народна маса искатъ да поставятъ въ по-лошо положение отколкото е било въ турско време, при турското робство. Това значи, г-да, че стопанскиятъ животъ за българитѣ въ Македония става вече подвластенъ на политическия и угнетенъ отъ държавната политика. И ето защо една изненада, една неопредѣленость, една несигурность, единъ страхъ цари тамъ, щото никой не е сигуренъ за утрешния день. Това тежко и непоносимо положение дава реакция: негодуване, бунтъ, кръвь. Самото положение възпитава. Азъ бащата, не съмъ сигуренъ за действието на моя синъ, на никой младежъ, азъ не зная какво той ще направи. Азъ не мога да гарантирамъ за действията на моя синъ, който може естествено да бжде увлѣченъ отъ единъ идеализъмъ, плодъ на едно възпитание преди 1920 г., плодъ на моето по-раншно възпитание. Азъ трѣбва да отговарямъ и живѣя въ страхъ. При тия условия не може да има нормаленъ животъ. Всичко днесъ въ Македония е подъ режима на единъ неописуемъ и рѣдъкъ тероръ!

Почитаемо събрание!

Терорътъ не е само въ физическото насилие. Той не се проявява само въ камшика на джандара и тоягата на пандура. Вие ще тероризирате неописуемо много едно лице, ако му отнемете неотемлимитѣ права и откажете присжщитѣ качества на неговата личность, все едно че вие сте го малтретирали или даже убили. Значи една денационалистическа политика, която се провежда съ всички срѣдства е едно крайно насилие, то е тероръ. Такава е системата на сръбската власть надъ българитѣ въ Македония.

Системата на Гърция, която е по-хитра, е по-лека. Тамъ измислиха доброволното изселване, което узакониха чрезъ една спогодба съ България. Българската държава и гръцката направиха договоръ за свободно „доброволно" изселване. Но Гърция е великодушна държава. Въ този моментъ, когато завладява български територии, не държавни, а населени предимно съ българи, въ този моментъ, когато знае, че отлжчва часть отъ населението на Македония и го поставя подъ своята власть, тя прави признание: „Азъ признавамъ, че има много българи, които населяватъ територията, която ми се дава по мирния договоръ".

Тя не се страхува като Сърбия отъ това признание и отпочва така наречената политика на „доброволно изселване“. Който иска, нека иде въ България, ще му заплатимъ имотитѣ. . . Вие знаете, че ние не вдигнахме лопата противъ никой гръкъ. Ние не изпѫдихме нито единъ гръцки поданикъ или живущъ гръкъ въ България. Но насъ ни наложиха една процедура да имъ плащаме имотитѣ, когато искатъ да се изселятъ! Да плащаме имотитѣ на тия, които отъ десетки години сѫ живѣли въ България по собствено желание. Това е едно безобразие, но и тукъ гърцитѣ могатъ да кажатъ: това не ви наложихме ние, наложиха ви го великитѣ сили. И по тоя скандалйозенъ начинъ улесниха изселването на всички гърци. Подчинихме се на единъ черезвичаенъ сѫдъ по оценката на имотитѣ, плащаме скѫпо и прескѫпо на хора, които всѫщность никога нѣма да се изселятъ отъ България, защото имъ е добре, плащаме стойностьта на имотитѣ имъ, тѣ използуватъ случая, да вематъ пари за тия имоти, излизатъ отъ едната врата, за да върнатъ утре съ много пари и действително се връщатъ отъ другата врата. Всичко това ни се наложи и ние го търпимъ. Най-сетне, щомъ България се е съгласила съ това, нека плаща, но има ли право тя да прави каквито и да е съглашения за изселване на лицата оттатъкъ, отъ Македония, които гръцкото правителство пропѫжда отъ тамъ за да настани своитѣ бѣжанци отъ Турция? Който българинъ и да дойде тукъ, ще бѫде приетъ като въ една родна държава. Затова има законни постановления у насъ. Българинътъ, кѫдето и да е, щомъ стѫпи въ българска територия, става български поданикъ и ние ще го посрѣщнемъ и третираме като такъвъ. Но ние защо ще прѣчимъ на това население да живѣе тамъ? Нѣмаме ли дори интересъ то да живѣе въ роднитѣ си мѣста? Ние не можехме и не трѣбваше да поощряваме една политика на изселване. Най-сетне българската държава не трѣбва да се мѣси по тоя въпросъ, защото завладѣната отъ Гърция часть отъ Македония не е била българска територия. Ние знаемъ какво значи доброволно изселване на македонскитѣ селяни. Ако нѣкой по своя воля дойде, то се знае, че ще го приемемъ. Безъ да има съглашение повече отъ 250 хиляди емигранти отъ Македония сѫ намѣрили прибѣжище въ България, а следъ войнитѣ още толкова. Повече отъ 500 хиляди души, родени въ Македония, днесъ живѣятъ въ България. Къмъ всички ние се носимъ тъй, както би трѣбвало да се отнасяме къмъ еднoплеменници. И ако все пакъ не може да се отнесемъ както трѣбва, тѣзи хора нѣма да ни връжатъ кусуръ, ще ни разберат братски и ще ни простятъ. Но когато ги принуждаватъ да се изселватъ, българската държава има единъ дългъ: да ги защити, кѫдето трѣбва.

Азъ, граждани, не съмъ за т. н. право на реторсия, на отплата. Азъ не считамъ, че за поведението, което може зле да се упражни спрямо българитѣ въ Македония отъ гръцка страна, трѣбва да се подложатъ тукъ на изтезание самитѣ гърци, т. е. да отплащаме съ сѫщата мѣрка. Но азъ зная едно, че ако азъ направя нѣщо лошо спрямо живущитѣ тукъ гърци, ще ми се плати десеторно оттатъкъ, защото азъ съмъ слабъ, а Гърция е силна. И за туй азъ съмъ внимателенъ. Но азъ искамъ да поставя въпроса на една обща база, да създамъ и гарантирамъ равни условия, азъ не искамъ тукъ да мѫча гърцитѣ, но азъ искамъ да имамъ и орѫжието въ рѫка за да принуда оттатъкъ едно добро отношение. Азъ искамъ да кажа на хората оттатъкъ: „Тамъ вие нѣмате право да мѫчите българитѣ, защото, ако това азъ направя тукъ съ вашитѣ гърци, ще почувствувате какво значи мѫчение“. И въпрѣки това, и въпрѣки нуждата българитѣ да пазятъ мѣстата си, ние приехме юридически тезиса на гърцитѣ за „свободно“ изселване, като се знае, че Гърция желае да се изселятъ колкото се може повече българи отъ гръцка Македония и по този начинъ гръцка Македония да се опразни отъ македонцитѣ-българи. А вие знаете, че Гърция има голѣми колонии, че съ стотици хиляди свѣтъ фактически се изпъждаше отъ Мала-Азия, отъ Турция, вие знаете, че тя търсѣше прибѣжище за тия сѫщински бѣжанци, че тя ще намѣри мѣсто да прибере своитѣ гърци отъ лѣво и отъ дѣсно, ще ги настани съ преимущество въ македонската земя и по този начинъ южна Македония ще добие единъ день гръцки характеръ и то не чрезъ денационализация, а чрезъ системата на доброволното изселване!

Почитаемо събрание!

Този въпросъ азъ не желая тукъ да развивамъ и решавамъ, само го откривамъ и соча за да подчертая единъ важенъ аргументъ относително националностьта на населението въ южна Македония. Гърция прави официално признание за българщината въ Македония. Това е отъ грамадно значение за външния свѣтъ и азъ нѣмамъ нужда отъ признанието на сърбитѣ, които днесъ въ своята официална и лъжлива за всички хора статистика говорятъ, че нѣма нито единъ българинъ въ Македония, че всички сѫ сърби. Всички сме тамъ родени. Азъ помня, когато бѣхъ дете на 14 години, въ моя роденъ градъ Щипъ, имаше само единъ гръкъ, който бѣше отворилъ локанто и продаваше сода — тогава излѣзе за пръвъ пѫть содата въ Македония — а сърбинъ нѣмаше нито единъ, нито се споменуваше името имъ! И изведнажъ, чувамъ днесъ, че всичкитѣ мои роднини станали сърби, че се наименовали на „ичъ“, че въ официалната статистика на сръбската държава гласѣло, че всички сѫ станали сърби! За мене и за васъ това е такова доказателство, каквито сѫ въобще всичкитѣ останали доказателства на сръбската наука за Македония и нейното население. Сръбската шовинистична наука и фалшива статистика не сѫ мѣродавни — свѣтътъ не може да вѣрва на тѣхъ. Насъ ни интересува днесъ тежкото положение на българитѣ въ Македония и за него сме загрижени.

Какво да правимъ? Това положение естествено ли е? Това положение търпимо ли е? Ако наистина ние можемъ да констатираме факта, че днесъ въ Македония положението е по-тежко отколкото бѣше въ турско време, когато можехте да се черкувате и пѣете свободно въ вашитѣ черкви, когато можехте да учите децата на матерния езикъ, малко тайничко безспорно, защото режимътъ бѣше некултуренъ; когато можехте въ компании свободно да пѣете български народни пѣсни, и дори патриотически, само че тихо — да не разбератъ турцитѣ, когато можехте да си организирате единъ тѣсенъ приятелски, роднински крѫгъ и сравнително търпимъ вѫтрешенъ общественъ животъ, да живѣете чрезъ свободни училища, да избирате настоятелства за тѣхното управление и пр. — вамъ ви липсваше политическата свобода и вие искахте да я извоювате. Освобождението отъ турската власть трѣбваше да тласне развитието напредъ. Но какво стана? Днесъ въ Македония липсва не само политическата свобода, но липсва и правото да имате име, каквото искате, липсва правото да работите каквото искате, правото да имате едно убеждение по вашитѣ национални работи, правото да говорите на своя роденъ езикъ, правото да се черкувате въ вашитѣ черкви и правото да имате национално съзнание и чувство — по-голѣма тирания отъ тая не можеше и да се помисли!

Какво можеше да роди този ултратиранически режимъ? Първо и първо недоволство въ населението, което налага протестътъ на емиграцията. Кѫдето и да се намира македонската емиграция, въ България или въ други държави, отсамъ или задъ океана, въ Америка, тя не може да остане безчувствена къмъ новитѣ патила на македонския българинъ. Тя протестира. И когато днесъ въ България повече отъ 200—300 хиляди македонски граждани протестиратъ, когато тѣ изнасятъ този протестъ предъ нашето правителство и предъ Европа, когато искатъ отъ българското правителство и отъ великитѣ сили намѣса въ тия работи, колкото е възможно това, създава се безспорно едно обществено движение въ страната, което вие не можете да избѣгнете. Вие не можете и да прекратите това движение и да премахнете неговото въздействие врѣдъ обществото. Ами срещу тия неокачествими злоупотрѣбления въ Македония, срещу тия престѫпления, които се вършатъ надъ нещастното и обезправено българско население, срещу тия произволи на държавната власть, срещу липсата на какво годе истинско правосѫдие въ македонската земя, — вие, граждани на свободна България! — не позволявате ли на македонеца, на интелигента, на идеалиста въ заробената земя да излѣзе въ защита на себе си, на брата си, на бащинъ домъ, на майчинъ езикъ, на народна култура съ срѣдства, съ каквито той намѣри за добре, да защищава себе си, брата си, бащинъ домъ, майчинъ езикъ, своята вѣра, своята националность? (Продължителни рѫкоплѣскания). Виждате, граждани, какъ по необходимость, на сцената се явява вече революционното действие и нейниятъ образъ — ВМРО — Вѫтрешната македонска революционна организация. (Рѫкоплѣскания).

Можемъ да споримъ ние тукъ въ България кѫде е тя, кѫде се намира тая революционна организация, кѫде е нейниятъ органъ ВМРО; можемъ да си правимъ удоволствието да разчепкваме въпроси, които не интересуватъ българското общество—азъ не участвувамъ въ тия взаимни спорове и борби, трѣбва мимоходомъ да открия една малка скоба. Менѣ ми е мѫчно за всички жертви, които се даватъ при вѫтрешнитѣ недоразумения и борби. И азъ бихъ искалъ да настане едно успокоение, едно умирение въ редоветѣ на македонцитѣ — на крилата, бихъ казалъ, ако има такива, ако може да се говори за крила — като се знае, че не може да се отрича сѫществуването на Революционната македонска организация и не може тя да се дѣли и цепи! ВМРО — това е естественото проявление на недоволния духъ на българското население въ Македония, което се тероризира безчовѣчно отъ сърбитѣ! (Рѫкоплѣскания). Ние нѣма защо да знаемъ кѫде е и да виждаме ВМРО, нѣма защо да се интересуваме за нейното сѫществуване. Тя може и никакъ да не сѫществува. Кой ви казва, че трѣбва да има нѣкакъвъ таенъ съветъ, който да прави и реализира своитѣ планове? Питамъ азъ: има ли единъ духъ на недоволство, има ли потъпканъ народъ, носи ли се протестъ въ гърдитѣ, въ душитѣ на македонцитѣ, на тѣзи хора, теглото на които вие най-добре познавате? Този протестъ безспорно се носи, клокочи негодувание въ тѣхнитѣ гърди. Може ли това негодувание и тоя протестъ да се проявятъ легално? — Не може. И ако не може да се прояви легално въ мене, въ Стоянъ, въ Драганъ, той ще изригне, ще се прояви нелегално. (Рѫкоплѣскания). Революционната македонска организация е абсолютно логическо и неминуемо последствие отъ тираническия режимъ въ Сърбия и въ Гърция спрямо българското население въ Македония. („Браво“. . . Рѫкоплѣскания).

И азъ не се съмнявамъ, че всички наши решения, всички решения на българ. народно събрание, всички решения на българскитѣ политически партии, решенията на цѣлия български народъ противъ тая ВМРО ще бѫдатъ безсилни да спратъ проявата на протеста, който бушува въ гърдитѣ на македонския българинъ. („Браво!“ Рѫкоплѣскания). Ние не трѣбва да си правимъ илюзии, не трѣбва да се занимаваме съ въпроси и да си поставяме такива задачи, които сѫ очевидно неразрешими. Нашата задача не е да се противопоставяме на едно освободително движение, нашата задача не е да отричаме или омаловажаваме този духъ за свобода, който е естественъ. Ние можемъ всички да съжаляваме за жертвитѣ, които се даватъ, но ние не можемъ да отречемъ правото на единъ поробенъ народъ да се бори за своята свобода.

Почитаемо събрание!

Революционниятъ методъ на действие не познава изборъ на срѣдства. Ние сме еволюционисти. Ние желаемъ мирното развитие, ние, социалиститѣ, които наричатъ революционери, сме хиляди пѫти доказвали, че революцията е евентуално единъ краенъ моментъ, но е триста пѫти по-желателно да се избѣгне. Когато една класа иска да защити своето сѫществуване и срещу него има прѣчки, тя ще ги премахне съ всички срѣдства. Когато единъ народъ иска да сѫществува или когато часть отъ единъ народъ е подъ чужда мѫчителна власть, както бълг. население въ Македония, разпокѫсано и измѫчвано отъ околни държави, азъ мисля, че режимътъ ражда бунта и заплашва мира и има едно срѣдство да се поправи това положение, щомъ е продиктувано неразумно отъ великитѣ сили, да се поправи грѣшката: да се признае правото на населението да живѣе свободно, да му се признае правото на самоопредѣляне и управление. И когато туй бѫде, азъ мисля, че ВМРО ще се превърне въ една културна организация, която ще организира политически своя свѣтъ въ Сърбия — въ цѣлокупна Македония и ще чака съ течение на обстоятелствата, когато ще настане единъ такъвъ щастливъ моментъ, при който въ името на една висша справедливость, въ името на принципитѣ, които заблудиха нѣкога свѣта — Уйлсоновитѣ принципи за самоопредѣление на народитѣ — населението да се самоопредѣли и да образува една свободна държава или да стане часть на една свободна федерация. Такава задача то ще си постави и, когато имате политическа свобода въ България, когато имате политическа свобода въ Сърбия, когато имате политическа свобода и въ Гърция, когато населението въ Македония може да се проявява политически, да се проявява национално, когато има своитѣ училища, съградени отъ дѣди и прадѣди и чува този черковенъ звънъ, който отъ стотици години се е разнасялъ надъ неговитѣ кѫщи, то не може да се бунтува и никой нѣма да хване орѫжие. Какво спокойствие ще зацари въ земята на страданията и мѫкитѣ, какви човѣшки жертви биха се спестили!

Но, почитаемо събрание, това е една химера. Ние можемъ да кажемъ: ето ви едно лесно и справедливо разрешение на сегашния македонски въпросъ, на македонския проблемъ. Да, ние можемъ така да кажемъ, но ние сѫщо така добре знаемъ, че това нѣма да стане. Едно време, въ 1776 г., струва ми се, когато се извърши актътъ на отдѣлянето на Северо-америк. съедин. щати въ Америка отъ Англия, издаде се една „декларация за независимостьта на Съединенитѣ Щати“. Тая декларация е послужила за единъ образецъ при изработването на „декларацията за правата на човѣка и гражданина“ въ време на френската революция. Единъ цѣлъ народъ обявява на свѣта, че се откѫсва отъ майката държава въ името на едни неотемлими права — а това значи масово да се извърши измѣна, голѣмо държавно престѫпление. Историята оправда този актъ, дейцитѣ поеха отговорностьта за своето дѣло и стана свободна Америка това, което е днесъ: велика, силна и богата държава оттатъкъ океана.

Когато се е изработвала „декларацията за правата на човѣка и гражданина“, „Декларацията за независимостьта на Съединенитѣ Щати“ е послужила за образецъ. И съставителитѣ на втората декларация сѫ намѣрили за добре да обяватъ неотемлимитѣ права на човѣка. Ние живѣемъ въ XX вѣкъ, не въ XVIII и не въ началото на XIX вѣкъ по време на французката революция; ние живѣемъ повече отъ единъ вѣкъ и четвъртъ следъ като бидоха прокламирани тѣзи права; ние свикваме съ новия политически строй, ние имаме вече конституционно парламентарно управление, боримъ се за политическо съвършенство, искаме да си гарантираме свободенъ икономически, културенъ и политически животъ. При този напредъкъ, нѣмаме ли днесъ право да зададемъ този въпросъ на цѣлия свѣтъ: защо се отнематъ неотемлимитѣ човѣшки и граждански права на българина, роденъ и живѣещъ въ Македония? (Рѫкоплѣскания).

Почитаемо събрание,

На този въпросъ ние не ще намѣримъ отговора въ дипломатическитѣ и политическитѣ канцеларии. Ние ще трѣбва да подиримъ отговора въ маситѣ, които жадуватъ за миръ, ще намѣримъ отговора въ общественото мнение. И наистина трѣбва да се заинтересува общественото мнение на Европа, което не е нѣщо опредѣлено и еднообразно, което безспорно често се фалшифицира и заблуждава чрезъ голѣмата преса, която за нещастие е мѣродавна, която принадлежи на едно направление често пѫти безъ скруполи, но въ края на краищата въ него може да се проникне по 350 пѫтища и чрезъ различни срѣдства. Трѣбва да се заинтересува и ангажира общественото мнение, което значи да се привлѣче вниманието на европейското общество, което е отъ грамадно значение за справедливата кауза на македонския българинъ.

Македонската революционна организация сѫществува безъ да ви пита и нейното сѫществуване именно, граждани, поставя предъ свѣта проблема за Македония. Азъ искамъ да се абстрахирамъ за минутка отъ македонското движение въ този моментъ въ самата Македония. Движението за насъ и за свѣта се носи отъ македонската емиграция и отъ революционната организация. Движението за свобода при сегашнитѣ условия не може да се прояви легално отъ населението въ Македония. Какво искате вие? Искате всѣки гражданинъ, всѣко дете, всѣки старецъ да направите герой? Това никой нѣма право да иска. Който е герой, той не може дълго да живѣе тамъ, защото не може да се прояви, той ще напусне Македония — става емигрантъ. Ето тримата македонци, мирни граждани на новото сръбско кралство — Анастасовъ, Шалевъ и Илиевъ — които сѫ избирани депутати, които сѫ били сѫдии, които отидоха въ Женева отъ сърдцето на Македония и представиха своята петиция отъ името на страдащето население. Тѣзи хора, питамъ ви, могатъ ли да се върнатъ обратно въ своето отечество? Всѣки който дойде до съзнанието, че трѣбва да изпълни своя дългъ и да си постави една задача, и получи куража героически да я изпълни, той се отлѫчва вече отъ своята родина, той става емигрантъ или той става революционеръ, нелегаленъ. И вие не можете да не признаете правото на сѫществуване на тѣзи хора, правото имъ на борба, следователно, вие не можете да откажете и движението, което се ражда вследствие на тѣхната деятелность, логично, полезно, наложително, оправдано — обществено и исторически. Вие и всѣки трѣбва да го признае.

Е добре, почитаемо събрание, насилието отъ горе ражда съпротива, ражда насилие отъ долу.

Ние може да скърбимъ за всѣка човѣшка жертва, както казахъ, ние може да се изпълнимъ съ състрадание къмъ създаденитѣ нещастия отъ всички тия жертви, но коя е причината, кой носи отговорность за тая революционна тактика? Голѣмиятъ виновникъ за всички нещастия вие не можете да хванете; тѣзи терористически действия, тѣзи атентати, които смущаватъ, не го докосватъ, защото голѣмиятъ виновникъ — това е сръбската държава, създадена чрезъ насилие. О, да, ние можемъ да съветваме къмъ мирно действие — ние доволнитѣ, ние сититѣ; всички ние, които отъ събранието можемъ да си отидемъ въ нашитѣ домове, при нашитѣ жени, да седнемъ заедно съ децата си на трапеза, да хапнемъ, да пийнемъ — ние можемъ наистина по-голѣмо спокойствие да искаме и да проповѣдваме мирна тактика. Ние аслѫ не вдигаме революция. Но, граждани, тѣзи хора, които сѫ се отдали на служене на своя поробенъ народъ и които сѫ си турили главата въ торбата, тѣзи хора по естеството на нѣщата се явяватъ като естествени представители на страдащето население. Тѣ осѫществяватъ мечтата за свобода на потиснатитѣ. Тѣ не сѫ видими за насъ, тѣ не сѫ видими за властьта, която преследва дѣлото имъ, защото би ги помела съ единъ замахъ, тѣ не сѫ видими даже и за населението, което тѣ защищаватъ и представляватъ. Но тѣ се борятъ, тѣ друсатъ жестоката власть. Естественитѣ интереси носятъ тѣ и се жертвуватъ като естествени мандатьори на населението, което нѣма право да се бори. И ние можемъ да правимъ тукъ каквото искаме, обаче, не можемъ да изкоренимъ и да промѣнимъ една тактика, която въ живота става възможна и която се е наложила вследствие на единъ грозенъ терористически режимъ въ Македония.

Менѣ ми направи странно впечатление отношението на нѣкои български мѫже проявили се въ Народното събрание и въ пресата спрямо така нареченитѣ атентати въ Македония, спрямо тактиката на ВМРО. Граждани! Азъ не защищавамъ насилието! Ако нѣкога съмъ ималъ случайни срещи съ хора отъ значение въ това движение, азъ съмъ си изказалъ моитѣ възгледи. Нѣщо повече, азъ мисля, че ние всички въ това събрание желаемъ работитѣ да не отиватъ до атентати.

Но мнението, което азъ отъ тукъ ще изкажа, мѣродавно ли е за тѣзи хора, които съ пушка въ рѫка отстояватъ борбата? И азъ не си правя илюзията да поставя на критика революционната тактика на ВМРО или да опредѣлямъ какво тя трѣбва да прави, какъвъ атентатъ да извърши и кой жестокъ тиранинъ да премахне. Не мога отъ тукъ да осѫждамъ и да оправдавамъ. Атентатитѣ не засѣгатъ само виновнитѣ. Азъ не зная, дали като хвърлите бомба срещу известенъ тиранинъ, нѣма да убиете и моя братъ, който може случайно да бѫде на това мѣсто. Ние не можемъ да изискваме нѣщо опредѣлено отъ една революционна тактика. Отъ далечъ, извънъ атмосферата и срѣдата, въ която тя се развива, не може да се критикува една тактика — тя не бива да се критикува. И следователно, ние можемъ да знаемъ какво да правимъ и какво отношение да имаме спрямо дѣлата на ВМРО. Никой не ни кара да се солидаризираме съ тѣзи атентати, които тя по свои съображения върши или е принудена да върши.

Но, почитаемо събрание, когато у насъ се поддържа, че тѣзи атентати, които ставатъ въ Македония, пакостятъ на българската държава, на българското отечество, че съ тѣхъ България се излага на опасность, че България може да пострада и за доказателство ни сочатъ: какъ английскиятъ пълномощенъ министъръ, французкиятъ пълномощенъ министъръ, въ съгласие съ италиянския се явили предъ министра на външнитѣ работи и му казали нѣщо, даже се обръща внимание на тона и начина, съ който сѫ му казали — всичкото това, което слушаме, съ което се въздействува на обществото, ние трѣбва да разберемъ и да си дадемъ смѣтка за него. Ние македонцитѣ тоже сме граждани на тази свободна страна. Нѣкои сѫ родени тукъ, нѣкои сѫ преселени толкова отдавна, щото могатъ да претендиратъ на равенство съ тѣзи които сѫ родени отъ жителитѣ на България. Ние можемъ тоже да си кажемъ мнението, ние имаме право да сторимъ това. Ние трѣбва, прочее, да обсѫдимъ този въпросъ: истина ли революционната деятелность на ВМРО може да увреди интереситѣ на България? Най-напредъ трѣбва да се попитаме: що е България днесъ въ свѣта? Какво е получила тази България отъ действуващитѣ фактори на Европа? Ами че ние сме смазани отъ тия фактори, отъ европейската дипломация и политика, ние сме оставени да се пържимъ въ собственото си масло. Следъ като ни разрушиха националния идеалъ най-неоснователно въ 1878 г. и ни омаломощиха въ 1919 год., намъ ни дадоха два заема отъ като се е приключила войната; дадоха ни ги капиталиститѣ срещу смѣтка, дадоха ни ги за да си уредятъ старитѣ борчове; дадоха ни ги, за да можемъ ние да хранимъ и обзаведемъ нещастнитѣ бѣжанци, които се изпѫждатъ отъ сръбска и гръцка територии. Какво добро сѫ ни направили? Разпнаха на кръстъ една нация и ние се страхуваме да си вдигнемъ гласа? Какво нѣщо е бълг. политика? Менѣ ми много прилича тя на идолопоклонство. Идолопоклонцитѣ сѫ имали нѣкаква си фигура, нѣкакъвъ си образъ — животински или човѣшки безразлично — и му се кланяли и сѫ искали да разположатъ и развеселятъ тази безчувствена фигура — отъ бронзъ или отъ камъкъ направена — и сѫ мислили, че тя е въ състояние да има чувства, че тя може да се разгнѣви, този свинксъ, този камъкъ, този бронзъ и съ свѣткавици, гръмотевици и земетресение да унищожи свѣта на идолопоклонцитѣ. Тѣ не сѫ могли да иматъ идеята, че това е бронзъ, че образътъ е безчувственъ и не е въ състояние да се възмути, че той не вижда, не чува и не чувствува и че прекрасно можете да го махнете, да го ритнете и разрушите и да живѣете по-достойно отколкото сте живѣли съ него.

Европейската политика, почитаемо събрание, си има строго опредѣлени интереси. Вие видѣхте въ 1876 г., въ 1878 г., какъ въ Берлинския договоръ разпокѫсаха българския народъ и осуетиха една справедлива идея — идеята за обединението. Вие видѣхте какъ впоследствие тази европейска дипломация, во главе на английскитѣ, во главе на французкитѣ и други европейски държавници, разкѫса Македония на три, откѫсна български части отъ нашата земя, отъ нашата територия и ги даде на сърбитѣ, на гърцитѣ, на ромѫнитѣ, откѫсна живо месо, части отъ България, за да хвърли населението имъ въ робство. Питайте се защо? На алчната Ромѫния, която завладѣ грамадни територии и стигна 16 милиона население, защо ѝ се даде Добричъ? На Сърбия се даде Царибродъ, на Гърция Тракия. Питайте се защо? Нима сме длъжни да приемемъ всичко това за справедливо и да му се подчинимъ? Нима ние нѣмаме човѣшкото право да зададемъ този въпросъ на свѣта, на европейскитѣ политици, на европейскитѣ дипломати и като го зададемъ и не получимъ отговоръ, понеже има груби интереси и невежество, ние ще трѣбва да мислимъ, че това, което тия фактори създадоха, е една свѣтиня, която трѣбва да пазимъ? Не е ли това диво идолопоплонство? България подписа единъ насилнически договоръ.Това е голата истина. Всѣки день въ печата, по стъгди и мегдани се повтаря това, цѣлиятъ народъ чувствува това насилие. Но ако България е подписала единъ насилнически договоръ, тя може да бѫде само принуждавана да го изпълнява, тя не е длъжна, обаче, доброволно и охотно да го изпълнява! (Рѫкоплѣскания).

Азъ зная, че тя може да бѫде принуждавана и нея я принуждаватъ. Но това не значи, че тя трѣбва да се обрече на самоунищожение. Трѣбва да се разбере позицията на България като единъ длъжникъ, който е отишелъ да подпише единъ принуденъ, насиленъ договоръ. Нейната позиция не може да бѫде позиция на единъ слѣпъ длъжникъ, който е трѣбвало да признае известно несѫществуваще задължение поради нѣкакъвъ страхъ. Накарали го да признае една фалшива полица, той я плаща и сестрахува да направи каквото и да е възражение, за да не стане нѣщо. Той е робъ на страха и загива. Но като се просвѣти и види, че има законъ, че има прокуроръ въ тази страна, който може да пипне тогова, който го е принудилъ да плати, като се освободи отъ глупавия страхъ, той вижда другояче нѣщата, свѣтва му изведнажъ и започва да защищава своитѣ права и интереси.

Сѫщо така, като този простъ човѣкъ, сѫщо като идолопоклонцитѣ, българскитѣ политици стоятъ като смаяни и мислятъ, че това, което заинтересувания и озвѣренъ свѣтъ направилъ, е нѣщо ненарушимо, че свѣтовната политика стои на едно мѣсто, че тя не се движи, когато, почитаемо събрание, политиката, която се направлява отъ промѣнливи интереси, нѣма покой, тя е въ постоянно движение. Смѣя открито да кажа, че ако въ 1878 г. не бѣше премиеръ министъръ на Англия Биконсвилдъ, а такъвъ бѣше Гладстонъ, сждбата на *българското племе можеше да бжде по-друга. Защото* Биконсвилдъ бѣше жертва на страха предъ Русия и доколкото ми е известно, Гладстонъ, който вдигна гласъ въ защита на българитѣ, е правилъ голѣма агитация въ английското общество противъ политиката на Биконсвилдъ. Много случайности иматъ сждбоносно значение за развитието на единъ народъ. Днесъ Англия се управлява не отъ Лойдъ Джоржъ, който подписа мира съ стария френски държавникъ, вече покойникъ, Клемансо и който не остави да изтекатъ 6 месеца и започна да приказва, че този миръ не може да бжде постояненъ, че той трѣбва да се измѣни; днесъ Англия се управлява отъ партията на работничеството, отъ лейбъриститѣ, отъ такива хора, които носятъ въ себе си особени разбирания както за вжтрешната, така и за външната политика. Може хората въ България да нѣматъ ясна представа за новия курсъ въ английската политика. Да речемъ, че управлението на лейбъриститѣ не е социалистическо. Но това сж представители на една голѣма обществена класа, на една маса отъ народа, която има различни интереси отъ тия на буржоазията. Това правителство на Великобритания не следва външната политика на консерватори и либерали; то представлява една обществена сила, която и когато напусне властьта, пакъ ще бжде отъ грамадно значение за общата политика и ще въздействува върху всѣка власть тъй, както нѣкога Гладстонъ е билъ силенъ да накара Биконсвилдъ да свика Цариградската конференция за облекчение участьта на християнското население на Балканитѣ. Нашето нещастие е въ това, че въ 1878 г. е могълъ Биконсвилдъ да управлява Англия, а влиянието на работничеството е било незначително. Днесъ въ Англия имаме съвършено нови хора. Въ Германия има тоже една голѣма промѣна: социалиститѣ се доближаватъ до властьта и управлението се мѣнява. Вие виждате отъ какво грамадно значение е да ни познава свѣта, да ни познава и разбира общественото мнение, вие виждате отъ какво грамадно значение е ние да се покажемъ въ истинската си физиономия, да излѣземъ съ цѣлата истина и въ пълната си скромность. Когато Макдоналдъ дойде първъ пжть въ управлението, азъ помня неговитѣ знаменателни думи и не се отчайвамъ да очаквамъ и дѣла — „Азъ дойдохъ да издигна авторитета на Обществото на народитѣ“, каза той. „Общество на народитѣ“, което инкорпорира идеята за свѣтовенъ миръ. И съмнявате ли се вие, че този политикъ не влага една идея въ тия свои думи: да се изгради свѣтовния миръ върху една справедлива база, че тази идея зрѣе, че ще се издигне до една политическа концепция, за да може именно авторитета на Обществото на народитѣ да се затвърди както трѣбва? Ако английскиятъ пълномощенъ министъръ може да отиде при нашиятъ министъръ на външнитѣ работи и да го съветва за нѣкаква особена бдителность, това не значи, че той иска отъ него да попрѣчи да не ставатъ атентати въ Македония. Тукъ и дума не може да става за отговорность на България. Бди се за мира. Мислите ли вие, че ако анормалниятъ режимъ въ Македония може да попрѣчи на мира, ако се разбере, че той е прѣчка за мира, мислите ли, че хората, заинтересовани въ този миръ, който е отъ по-грамаденъ интересъ, отколкото да се владѣятъ части отъ Македония отъ Сърбия и отъ Гърция, не ще наложатъ една промѣна на режима, а при известни обстоятелства да наложатъ нова карта на Балканитѣ?

Македонскиятъ проблемъ е наистина сложенъ, той е мжченъ, труденъ, но македонскиятъ въпросъ не е изчезналъ — това трѣбва всички да знаете. („Браво“! Бурни ръкоплѣскания).

Ние не можемъ да кажемъ, кога ще дойде времето на тая промѣна. Ние, обаче, трѣбва да знаемъ въ собствената си страна, като граждани на тази страна, какво отношение трѣбва да имаме къмъ този проблемъ и къмъ проявитѣ на македонското движение.

Почитаемо събрание!

Не може и не трѣбва да има две мнения, че цѣлиятъ народъ и цѣлокупното българско общество трѣбва да гледа съчувствено къмъ македонското движение въ сегашния му видъ. Това значи движението, което се носи отъ българската емиграция, която иска свобода на своитѣ сънародници и на нашитѣ сънародници и отъ Вѫтрешната македонска революционна организация. Въ тия две направления се проявява днесъ македонското движение и тѣхъ вие не можете да изключите. Вие имате едно мирно проявление, което схожда съ вашата социална обстановка, но то не е всичко. Действието на онѣзи, другитѣ, които иматъ революционната тактика и сѫ се отказали отъ тази обстановка и скитатъ немили недраги и се борятъ, то сѫщо така е образъ на македонското движение. Тъй както не можеха да спратъ на времето Ботевъ съ единъ наивенъ героизъмъ да освободи българския народъ отъ турското иго, тъй сѫщо не можемъ ние днесъ да спремъ тѣзи синове на поробена Македония, патриоти-идеалисти да стоятъ при бащитѣ и майкитѣ си, да не станатъ жертва въ неравната борба. Безсилни сме. Ние можемъ да пожелаемъ каквото щемъ, да предпочитаме една тактика предъ друга, обаче, да осѫждаме тази тактика, която се нарича революционна и струва жертви, нѣмаме право — па и ние не сме призвани за това. Ние ще вземемъ фактитѣ такива, каквито сѫ и ще констатираме, че македонското движение въ сегашния му видъ се носи отъ протеста на така нареченитѣ емиграционни маси въ цѣлия свѣтъ, кѫдето и да сѫ и понеже ги има въ изобилие въ България — отъ македонската емиграция въ България и отъ дѣлото на Вѫтрешната революционна организация. Тамъ е македонското движение. Какво е това движение, какви сѫ неговитѣ цели? Вѣрно е, че днесъ това движение не си поставя вече задачата — обединението на българското племе. Почитаемо събрание, този идеалъ бѣше по-рано общъ националенъ идеалъ, но ние го загубихме, насъ ни го отнеха. При новитѣ условия ние не можемъ да го разрешаваме съ орѫжие, съ дипломати и програми. Отъ едно страдащо население, разпокѫсано въ разни държави, отъ едно изстрадало емигрантско население въ България, въ Америка и кѫдето щете и отъ немили недраги революционери, днесъ вие не можете да искате да си поставятъ такава голѣма неразрешима задача Не! Тѣ си поставятъ по-скромна задача, която се отнася до живота на македонското население. Най-сетне всички разбраха, че Македония е ябълката на раздора на Балканския полуостровъ, разбрахме и ние, че не може да настане никакъвъ миръ между българи, сърби и гърци, до като Македония е обектъ на завладяване. Македонскитѣ дейци казватъ: Оставете ни свободни, дайте ни право сами да се управляваме. Ако вие, българитѣ, мислите, че ние сме българи, дайте ни свобода да живѣемъ, не ни принуждавайте да бѫдемъ въ грѫцко и сръбско иго. Ако вие, сърби, мислите, че сме ваши съплеменници, оставете ни свободно и независимо да живѣемъ, както диктуватъ нашитѣ интереси. Не ни принуждавайте! Щомъ сме препятствие за миръ между балканскитѣ държави, оставете ни свободни и автономни.

По необходимость новата ситуация дава по-другъ изразъ на идеята за освобождението на македонския робъ. Тя не може да бѫде обединение на българското племе, както бѣше нѣкога, тя днесъ е изразена въ идеята за автономия на цѣла Македония. (Рѫкоплѣскания).

Почитаемо събрание,

Това е много естествено. Да не би да помислите, че автономията на Македония се прокламира отъ революционната организация и отъ македонската емиграция въ България, та ние трѣбва по принуда сега да възприемемъ тѣзи тенденции. Не. Автономията на Македония е спасителна за Балканитѣ. Трѣбва да ви кажа, че ние още при създаването на българската социалистическа партия по този въпросъ сме били на една ясно установена позиция. На времето още, когато българскиятъ националенъ идеалъ, бихъ казалъ, живѣеше въ съзнанието на народа, и за реализирането му имаше всички изгледи, когато македонското движение го заливаше съ благодатна свѣтлина, тогава още ние социалиститѣ казвахме: напразно се мѫчимъ; обединението на българския народъ въ една държава може да дойде случайно. То е несигурно, защото наистина Македония е ябълката на раздора; защото неминуемо ще настанатъ недоразумения, които ще се изродятъ въ война между българи, сърби и гърци и не ще може да се осѫществи тази желана народна мечта. Такава е сѫдбата на Македония и на българитѣ. По-хубаво е да се отиде къмъ една балканска федерация, която ние сме издигали като една далечна цель и следователно, по-хубаво е да се възприеме автономията на Македония. Идеята за автономия на Македония парализира завоевателната политика на нашитѣ съседи. Ако цѣлото население у насъ отъ края на XIX и началото на XX вѣкъ бѣше свикнало съ тази идея, ние щѣхме да я видимъ гарантирана въ междудържавнитѣ договори, ние щѣхме да я изразимъ въ договора между Сърбия и България отъ 1912 година и нѣмаше да се създава спорна зона, която доведе до междусъюзническата война презъ 1913 година. Цѣлото население на югъ отъ Шаръ-планина до Егейското море въ естественитѣ географически граници на Македония трѣбваше да се обяви за автономно съ свое собствено самоуправление. (Ржкоплѣскания). Тая е идеята, която днесъ по необходимость я приема цѣлата емиграция, и я проповѣдва тукъ и въ чужбина вжтрешната революционна организация. Автономна Македония — ето целитѣ, естествени и разумни, на македонското движение. При това разрешението на македонския проблемъ въ тоя смисълъ не представлява трудна и голѣма задача. Какво ще костува на свѣта една автономна Македония? Защо непремѣнно трѣбва да бжде раздѣлена една земя, когато населението въ нея въ своята компактна голѣма маса, въ множеството си, не се чувствува нито сръбско, нито гръцко? Оставете етнографическитѣ и езиковни съображения на страна, спрете се на факта, че населението, славянското население има българско национално съзнание и че принуждението му да се счита сръбско е едно престжпно насилие предъ цѣлия свѣтъ. Това насилие ражда негодувание, бунтъ, вражда между балканскитѣ държави, размирие, създава едно положение, което заплашва мира. Ако нуждата за миръ въ Европа е голѣма — а тя е такава — политиката за запазването на мира ще трѣбва да премахне всички препятствия и ние лесно можемъ да се доближимъ до осжществяването целитѣ на македонското движение, до разрешението на македонския въпросъ въ интереса на мира въ Европа и на Балканитѣ, до единствено спасителното му разрешение чрезъ автономията на Македония.

Почитаемо събрание! Не бѣха залъгалки 14-тѣ точки отъ Уйлсоновата програма. Това бѣше наистина единъ протестантски моралъ въ политиката, когато народитѣ бѣха се нахвърлили единъ срещу другъ съ орѫжие, но азъ мисля, идеитѣ на Уйлсонъ си пробиватъ пѫть и ние имаме основание да застанемъ върху този моралъ и да искаме отъ свѣта да се гарантира правото на народното самоопредѣление. Азъ мисля, че ако Америка има известно значение въ европейскитѣ работи, то тя не може да бѫде противна на едно такова разрешение на македонския въпросъ. Азъ не зная защо ще трѣбва непремѣнно цѣла Европа да представлява нѣщо замръзнало и защо днешното безчовѣшко състояние на нѣщата да бѫде непромѣнливо. Както ви казахъ, въ политиката, както въ вѫтрешната, така и въ международната, нѣма покой, всичко се мѣни, всичко е въ движение. Съотношението на интереситѣ се мѣни, мѣни се и политиката. Ще трѣбва, значи, ние да използуваме моментитѣ, когато ще може да се докара такова стечение на обстоятелствата, при което действително да се наложи, въ името на голѣми интереси, откѫсването на части отъ териториитѣ на нашитѣ съседи, за да се създаде самостоятелна Македония и да се гарантира свободенъ животъ на нейното население. Съ това, разбира се, ще трѣбва да бѫде помирена и България. Нѣма никакво съмнение, че България — единствената отъ балканскитѣ държави — съ готовность ще направи тая жертва: ще отстѫпи македонската часть отъ своята територия на нова автономна Македония.

Почитаемо събрание! Най-голѣмата опасность идва отъ Гърция и Сърбия, преди всичко отъ нашата западна съседка. И за туй днесъ, когато е силна, мнозина у насъ мислятъ, че тя може да ни напакости. Азъ не само не съмъ наклоненъ да приема, че тѣзи страхове сѫ основателни, но и съмъ убеденъ, че тази наша съседка, която крепи вѫтрешния си режимъ чрезъ военна и царска диктатура, не е способна да ни направи каквато и да е пакость, само защото е три пѫти по-голѣма отъ насъ, защото е въорѫжена силно, а ние сме обезорѫжени. Страхътъ, че ние можемъ да станемъ жертва на сръбско нападение, който ражда едно примирение и създава отъ известно време една укротителна политика — укротителна политика въ този смисълъ, че ние можемъ да се помиримъ съ една крута правителствена мѣрка противъ македонското движение — този страхъ е продуктъ на робска психология и политическа тѫпота.

Вѣрвате ли, господа, че е възможно това и че тази политика е сериозна? Може ли да се намѣри нѣкой политически извергъ въ България, който да предприеме крута мѣрка срещу македонското движение съ всичкия си умъ въ главата? И ако все пакъ се намѣри такъвъ и ако той не бѫде извергъ, той ще го направи лицемѣрно. Той ще иска да играе една опасна политика съ лицемѣрие. По македонскиятъ въпросъ, обаче, не може да се играе съ лицемѣрие. Ние трѣбва да бѫдемъ искрени. Ние имаме една колосална здраво утвърдена морална база за нашето поведение и за нашата държавна политика. Защо ни внушаватъ страхове за действията въ Македония? Може цѣла Македония да пламне отъ атентати! България е независима и самостоятелна държава. Тя не сѫществува по волята на нашитѣ съседи, а по силата на българската народность, ако щете по силата на международни европейски отношения. България може да отговаря предъ свѣта само въ единъ случай и това може да бѫде казусъ-бели, може да бѫде причина за война, следователно за нашествие: ако тя създава четитѣ, ако тя праща чети, ако тя инспирира престѫпленията, които се извършватъ отъ агентитѣ на ВМРО. Едно време се подпомагаше и четническата работа въ Македония — защо ще го криемъ? Българскитѣ складове сѫ снабдявали четници съ орѫжие, защото България е живѣла съ идеята за обединението на племето: ще се освободи Македония отъ турцитѣ и ще станемъ една държава. Но днесъ този идеалъ е погребанъ, днесъ България е изолирана, днесъ България е обезорѫжена и омаломощена. Вие имате ли куражъ да помислите, мога ли азъ, противникътъ на правителството, смѣя ли азъ да помисля, че именно правителството подкрепва македонската организация, че я субсидира, че дава четници, че изпраща редовни войници като четници, както биха правили сърбитѣ и т. н.? Азъ съмъ противникъ на правителството, но не мога да хвърля такива обвинения. Азъ, напротивъ, протестирамъ противъ неговитѣ особени скруполи, да стои безучастно и безчувствено, за да даде да се разбира отъ цѣлия свѣтъ, че то нѣма намѣса въ действията на ВМРО. То се стреми да отблъсне всѣко подозрение и се осѫжда на бездействие. Защо българското правителство трѣбва да вземе позицията на обвиненъ и да се оправдава? То трѣбва да вземе позицията на доказано невиненъ, защото наистина то е невинно и защото македонцитѣ не искатъ отъ него никаква материална и дори никаква морална помощь. (Рѫкоплѣскания). Но за туй, че цѣлиятъ български народъ съчувствува на македонското движение, изразено въ емиграционната борба и въ революционната борба — това сѫ двѣтѣ необходими форми на съвременното македонско движение — и че тоя народъ желае да даде своята помощь, своята морална лепта и материална, ако щете, затова, граждани, не може да се понесе отговорность отъ българската държава. Това трѣбва да знаемъ всички. Това трѣбва да знаятъ и правителството и нашитѣ съседи. Едни държавници трѣбва да знаятъ какво е държавно действие и какво е лично действие на отдѣленъ членъ на обществото. А още по-малко ние трѣбва да бѫдемъ изправени предъ тѣзи неоснователни страхове, че атентатитѣ въ Македония увреждатъ на българската кауза предъ свѣта! За кой свѣтъ говорите? За този свѣтъ ли, който унищожи България, раздѣли Македония и ти иска незаконни лихви, когато ти дава заемъ? (Рѫкоплѣскания). Азъ намирамъ, че трѣбва да разберемъ свѣта такъвъ, какъвто е. Този свѣтъ си има свои собствени интереси и задачи и малко се интересува отъ вашитѣ комшийски разправии. Но има и другъ свѣтъ — обществата, демокрациитѣ, общественото мнение. Вие трѣбва да превземете обществата, общественото мнение, демократическитѣ течения. Обществата въ Америка и въ Европа се събуждатъ, когато има една революционна акция. Тѣ сѫ загрижени за себе си, своето сѫществуване. Революционнитѣ акции не сѫ предназначени да разрешатъ македонския въпросъ; тѣ само привличатъ вниманието на свѣта и раздвижватъ общественото мнение. Азъ си спомнямъ преди 2½ години, когато станаха атентати въ Македония, какъ в. „Форверцъ“, централенъ органъ на социалъ-демократическата партия въ Германия, който съобщението за атентатитѣ придружи съ една бележка, че тѣзи атентати показватъ, какво въ Македония сѫществува единъ непоносимъ режимъ и това трѣбва да се знае отъ всички въ Европа. Що е „Форверцъ“? Централенъ органъ на една партия, която имаше вчера канцлера на Германия, която отъ войната досега има председателското мѣсто въ прускаta държава, която задъ себе си има милиони избиратели и безъ огледъ къмъ нея не може да се води политика. Безъ значение ли е това? Азъ зная, че срещу насъ може да се водятъ горещи борби, че интригата и заблудата е оржжието на нашитѣ съседи, но затуй пъкъ ние трѣбва да имаме правителства, които ще умѣятъ да отговорятъ своевременно, надлежно и на мѣсто на всичкитѣ такива клеветници, безъ отъ това да се страхува правителството, че ще бжде обвинено и изложено. Защитата на истината и правото никога не би увредила на българската държава.

Почитаемо събрание! Властьта може да прояви известни отношения къмъ дадено действие, къмъ дадена личность. Тя ще си вземе всички мѣрки, за да запази редъ и законность въ страната. Но какво искате вие? Да разтурите едни организации, които сжществуватъ спокойно и мирно? Нѣмате право да сторите това по конституцията! Да разтурите В. М. Р. О., която не се е регистрирала въ вашето Министерство на вжтрешнитѣ работи е смѣшно и безсмислено. Какво поведение можете да имате вие като държава? Ще кажете на свѣта, че В. М. Р. О. сжществува мимо моята воля, че тази невидима организация действува мимо знанието ми, ако щете въпрѣки моето щение. Това ви е позволено да кажете, зашото най-сетне е истина. Но повече отъ това вие не можете и нѣмате право да кажете. И нашитѣ партии, нашитѣ партийни шефове не могатъ да се изреждатъ въ Народното събрание и да говорятъ отъ името на народа, който представляватъ, че съ действията на В. М. Р. О. въ Македония се увреждало на интереситѣ на България, че това трѣбвало да се разбере добре отъ хората на организацията и т. н. Защото, почитаемо събрание, свѣтътъ нѣма основание да привлѣче къмъ отговорность България, когато е ясно, че не се касае за нейни лични действия. Тъкмо тукъ трѣбваше да спратъ вниманието си нашитѣ партии. За България не може да сѫществува никаква опасность. И ние като български граждани казваме: „България е неучастна и невинна; сръбскиятъ безчовѣченъ режимъ ражда бунтове и атентати и ти, българско правителство, ти си безсилно, слабо си, безпомощно си да спрешъ борбата на единъ страдащъ народъ — стой си на страна“. Това трѣбва да кажемъ всички, за да опредѣлимъ правилно поведението на всѣко българско правителство, което действително е безсилно и безпомощно, да се противопостави и може само да увреди на една честна и справедлива кауза, като се намѣси — но това вече не прилича на българско правителство. Но по-нататъкъ, българската държава и никое българско правителство не може да попрѣчи на българския народъ да изказва симпатиитѣ си, не може да му попрѣчи да способствува целитѣ на македонското движение, да дава материални жертви чрезъ тия многобройни дружества на емигрантитѣ и то по начинъ, какъвто намѣри за добре. Този, който иска да се жертвува за свободата на своя събратъ, може да отиде въ редоветѣ на борбата тъй, както въ миналото сѫ се жертвували жители отъ България за свободата на Македония. Кой и съ какво право може да ги спре? Или България трѣбва да гони и стреля по границата българитѣ-македонци, които за спасение бѣгатъ отъ Македония. Не е ли позорно това? Кой може да иска това отъ България? Когато единъ политически престѫпникъ, а безспорно атентаторитѣ въ Македония сѫ политически престѫпници, успѣе да се спаси отъ преследване въ чужда територия и стѫпи на българска земя, ние ще го приемемъ и ще го запазимъ като политически престѫпникъ по силата на основни принципи въ международното право, тъй както бихме посрѣщнали и запазили единъ бѣгащъ французинъ, единъ бѣгащъ англичанинъ, единъ бѣгащъ италиянецъ, единъ бѣгащъ сърбинъ, ромънинъ, и т. н., който е извършилъ политическо престѫпление въ чужда държава. (Рѫкоплѣскания) България не предава чужди политически престѫпници. И ние не искаме повече отъ българската държава, когато се касае до македонцитѣ — политически престѫпници. Но нима свѣтътъ не знае тия начала, високо морални и демократични начала на международното право, нима свѣтътъ, съ който ни плашатъ, не знае, че не може, че е неморално да се предаватъ политически престѫпници, че тѣ не могатъ да се наказватъ въ чужда държава. Нима Англия, Франция и другитѣ велики държави не сѫ оставяли такива гонени престѫпници да живѣятъ свободно въ тѣхнитѣ земи? Този свѣтъ, господа, съ който ни внушаватъ страхове, този свѣтъ много добре знае всички тѣзи работи. И въпрѣки туй, ако отъ случай на случай чуждитѣ представителства правятъ застѫпничество, то е за всѣки случай да не се увлѣче самата държава или се прави за етикеция. Въ дипломатическитѣ отношения не винаги има разумъ или право и не винаги се прави това, което е разумно и което трѣбва да се направи. Три четвърти въ тия отношения е етикеция. И ние не знаемъ подъ какви свои съображения се явяватъ тѣзи хора, пълномощнитѣ министри предъ нашия министъръ на външнитѣ дѣла. На всѣки случай тѣ не могатъ да се намѣсатъ въ нашитѣ вѫтрешни работи и винаги могатъ да предупреждаватъ за да не се увлѣче самата държава.

Па какво отъ това, почитаемо събрание, ако се направи едно предупреждение отъ външни заинтересовани сили за миръ и благоразумие къмъ българското правителство? Понѣкога това е и полезно. Българското правителство, обаче, трѣбва да знае какво да каже, то трѣбва да поеме моралната защита на страдащето население въ Македония и на всѣки бѣглецъ, политически престѫпникъ въ Сърбия или Гърция — въ чужда територия и като поема тази морална защита, което е негова върховна длъжность, то не може да отговаря за нищо. И понеже ние всички граждани на тази страна знаемъ, че България не участвува въ революционното действие, не е никакъвъ съучастникъ въ атентатитѣ, очевидно българската държава нѣма да бѫде отговорна нито предъ българското общество, нито предъ европейскитѣ сили.

Г-да! Ние отъ тукъ не можемъ да командваме политиката нито на държавата, нито на отдѣлнитѣ партии. Но ние можемъ да изхождаме отъ настроението на българския народъ, отъ действителното положение въ Македония и да искаме една по-добра ориентировка по македонския въпросъ. Нѣкога настроенията на българския народъ бѣха по други: той искрено се стремѣше къмъ едно обединение на българското племе. Днесъ този идеалъ е погребанъ; погребаха го чуждитѣ сили, погребахме го и ние съ нашата гламава политика. Днесъ македонското движение си поставя една по-скромна цель и то безъ да увлича България и българския народъ. То се стреми къмъ автономията на Македония. Азъ мисля, че този идеалъ на македонското население допада на сърдцето на всѣки съзнателенъ български гражданинъ, който желае свободата на своя братъ, но чувствува своето безсилие да му помогне; азъ мисля, че никой културенъ народъ и никое европейско правителство не може да упрекне чувството на българина и симпатиитѣ на българския народъ за свободата на Македония, а щомъ това е така всѣки може да разбере какво може да направи едно българско правителство.

Почитаемо събрание! Говори се за „Балканска федерация“, като една спасителна мѣрка за освобождението на притиснатото отъ сърби и гърци население въ Македония. Ако Балканска федерация значи освобождението на Македония, нейната автономия, азъ съмъ напълно съгласенъ съ това. Балканската федерация — не се чудете — е била политическа цель на българската социалъ-демократическа партия отъ дълги години. Тя е била и една държавна идея на българскитѣ революционери преди освобождението. Ние сме проповѣдвали Балканската федерация на времето, когато е имало възможность да се споразумѣятъ сърби и българи и въ общъ интересъ — економически, политически и културенъ да направятъ една федерация. Но какво значи днесъ Балканска федерация, когато за нея приказватъ дори официални сръбски дипломати? Ако това значи една държава на отдѣлнитѣ славянски народности подъ сръбска хегемония — а това значи днесъ тя — защо ще правимъ такава федерация? Идеята за Балканска федерация трѣбва да я приемемъ само върху базата на пълната самостоятелность на отдѣлнитѣ народности; тя ще се наложи следъ години — въ това азъ напълно вѣрвамъ, защото отговаря на насѫщнитѣ интереси на населенията, на отдѣлнитѣ народности, които обитаватъ Балканския полуостровъ. На мѣстото на една Австро-Унгария трѣбва да се създаде друга една голѣма държава — това е въ интереса и на Европа; дали малко по на северъ или малко по на югъ е безразлично, но трѣбва да се създаде една нова Австро-Унгария. Европа има нужда отъ една по-голѣма, по-силна държава около Балканитѣ, тя може да бѫде и на Балканитѣ. Европейскиятъ миръ, който се налага отъ интереситѣ на голѣмитѣ държави, има нужда отъ това. Европейското спокойствие е обусловено отъ една голѣма, но сигурно организирана държава въ юго-източна

Европа и азъ мисля скоро ще се разбере, че ако би могло да се създаде такава една държава, ще бѫде полезно и тая идея ще се подпомогне. Но, ако европейскитѣ политици и дипломати си мислятъ, че чрезъ създаването на днешната югославянска държава: на хървати, словенци и сърби е реализирана тази цель, тѣ се мамятъ. Нито съ Югославия, създадена неестествено и принудено, нито съ до нея сглобената 16-милионна Ромѫния е достатъчно направено, за да се гарантира спокойствието на Европа. Десеть години изминаха отъ създаването на тия две голѣми държави и спокойствие не е настѫпило. Доказателствата сѫ сложени ясно предъ тѣхъ, че ако е била поставена такава цель, действувало се е по едно заблуждение. Една силна държава не значи държава съ хегемония на едно племе надъ друго, на една народность надъ друга, особено, когато хегемонията се упражнява отъ по-малко културната народность. Една силна държава на федеративни начала ще имаме, когато отдѣлнитѣ народности иматъ свое собствено самоуправление и федерацията, общата държава се явява да имъ защити интереситѣ. Жизнена федерация значи едно съгласуване на свободни начала, едно съединение на автономни държави, които иматъ общи интереси, които по-лесно и по-ефикасно могатъ да бѫдатъ защитени чрезъ общата държава. И тогава при едно свободно проявяване на отдѣлнитѣ политически единици ще се създаде на тая почва наистина една голѣма сила. На тази идея не можемъ да бѫдемъ противни и въ такава една федерация може би единъ день и България ще влезе. Но тази федерация отрича днешната организация на Югославия, а идеята за федерация протестира противъ деспотическия режимъ въ Сърбия.

Азъ не се съмнявамъ, почитаемо събрание, че това единъ день ще дойде. Но защо да не дойде по-скоро чрезъ съзнанието на хората? Реализирането на тая държавна идея предполага Македония закрѫглена въ своитѣ естествени географически и етнографически граници, напълно автономна, това предполага реализирането идеала на македонската емиграция и на македонската революционна организация — автономията на Македония. (Ръкоплѣскания) Това означава сѫщо така свобода на Хърватско, което по една или по друга причина не желае да бѫде подъ хегемонията на сърбитѣ. Цѣлиятъ свѣтъ казва на хърватитѣ: „Вие сте сърби“. Е добре, тѣ казватъ: „Не можемъ подъ сръбската хегемония“. Хърватинътъ си има свое национално съзнание, свои традиции, свои навици, той има и своя култура. Дотолкозъ, доколкото хърватскиятъ народъ е отдалеченъ отъ живота на сърбитѣ, дотолкозъ трѣбва да му се признае правото на самостоятелно уреждане на вѫтрешния животъ и се налага да му се признае пълна автономия. И когато всички отдѣлни славянски народи въ югоизточна Европа получатъ една автономия за себе си — а това не е мѫчно да се повѣрва, че ще бѫде извоювано — борбитѣ въ Хърватско и на македонцитѣ сѫ най-силното доказателство за победата на националната автономия (Рѫкоплѣскания) — когато безусловно и македонския робъ, измѫчванъ вчера подъ Турция, днесъ подъ Гърция и Сърбия, се откѫсне териториално отъ държавитѣ, които подѣлиха неговата родина и нѣма неприятелски държави, които да се преследватъ една друга и тия закрѫглени политически единици влѣзатъ въ едно общество съ общи интереси и образуватъ свободна държава, тогава всички ще кажатъ, че е настанало времето за миръ и спокойствие въ България и на Балканския полуостровъ. (Продължителни рѫкоплѣскания).

Сканирано за:

www.strumski.com

……

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres